

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ИРИНА ГАТЕМОВНА ОРУДЖЕВА

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА РАССКАЗОВ
ЭРНЕСТА ХЕМИНГУЭЯ И ПРОБЛЕМА ИХ АДЕКВАТНОСТИ
В РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ

5714.01 – Сравнительно-историческое
и сравнительно-типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2016

Работа выполнена на кафедре перевода английского языка
Азербайджанского университета языков.

Научный руководитель: доктор философии по филологии, профессор
Гьлынджхан Гамза оглу Байрамов

Официальные оппоненты: доктор наук по филологии, профессор
Азиза Гусейн гызы Гаджиева

доктор наук по филологии, профессор
Севиндж Аббасгулу гызы Магеррамова

Ведущая организация: кафедры английской филологии
и современного русского языка
Бакинского славянского университета

Защита состоится 28/10 _____ 2016 г. в _____ часов
на заседании Диссертационного совета Д.02.081 по защите
диссертаций на соискание учёной степени доктора наук и доктора
философии в Азербайджанском университете языков.

Адрес: AZ 1014, г. Баку, ул. Рашида Бейбутова, 134.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Азербайджанского
университета языков.

Автореферат разослан _____ 2016 г.

Учёный секретарь Диссертационного
совета Д.02.081, доктор философии
по филологии, доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. В современном мире, идущем по пути глобализации, значение перевода растет с феноменальной быстротой. Жанровое разнообразие переводимого материала обуславливает различие в характерных особенностях функциональных стилей языка, которые, в свою очередь, предъявляют специфические требования к переводу. Задачи, возникающие при переводе, как семантические, стилистические, так и эстетические, решаются языковыми средствами, в результате наблюдений, исследований и обобщений.

Типологические различия между английским и русским языками создают известные трудности для переводчиков художественной литературы. Особенности национальной культуры также могут послужить причиной возникновения затруднений в передаче как содержания, так и прагматической стороны текста на язык перевода. Следовательно, решение проблем влияния лингвистического и культурного своеобразия на перевод является решающим фактором в достижении адекватности передачи художественного произведения на другой язык.

Эрнест Хемингуэй является одним из самых изучаемых писателей современного мира. Его творческая деятельность и авторский стиль исследовались лингвистами и литературными критиками во все времена, а его жизнь и личностные качества характера широко освещены его биографами, исследователями и людьми, которые были лично знакомы с ним. Тем не менее, многое в его творчестве послужило предметом дебатов, которые не утихают и по сей день. Некоторые ученые считают стиль его рассказов слишком упрощенным, другие, напротив, отмечают многообразие авторских приемов писателя. Отсюда следует актуальность диссертации, указывающей на важность изучения стилистического своеобразия языка Э.Хемингуэя. Актуальным как для теории, так и для практики перевода остается и нахождение соответствий между оригиналом – рассказами и их переводом на русский язык с целью выявления степени адекватности перевода.

Актуальность исследования обусловлена также и тем, что уникальный стиль Эрнеста Хемингуэя, являясь объектом исследования лингвистов и литературоведов, не был изучен досконально с лингвистической точки зрения. Так, недостаточно

изученными в его творчестве остаются такие языковые средства, как символизм и подтекст, дистантная реализация значения и разнообразные стилистические приемы, включающие как лексические, так и синтаксические и даже фонетические приемы. Тем не менее, изучение данных лингвистических аспектов в творчестве Э.Хемингуэя, позволяет прийти к объективным теоретическим выводам и научно обоснованным фактам и постулатам предмета теории перевода. Последние, в свою очередь, способствуют более эффективному процессу перевода художественного произведения, который сочетает в себе науку и искусство. В этой связи, безусловно, актуальным является изучение своеобразия стиля Э.Хемингуэя, а также проблемы адекватности перевода вышеупомянутых средств художественной выразительности на русский язык.

Объект исследования. Объектом исследования диссертации являются наименее изученные произведения Э. Хемингуэя - сборник ранних рассказов «В наше время», и одни из самых интересных, с точки зрения стилистики и представляющие наибольшие трудности для передачи на язык перевода, рассказы – «Снега Килиманджаро» и «Недолгое счастье Фрэнсиса Макомбера». Выбор данных рассказов также позволяет проследить эволюцию стиля писателя.

Предмет исследования. Предмет исследования работы обуславливается отнесенностью темы диссертации к предмету теории перевода, производящему описание процесса перевода и определяющему научные, теоретические основания нахождения соответствий и различий между текстом оригинала и текстом перевода, на базе которых устанавливаются общие принципы перевода. Исходя из этого, предметом исследования диссертации являются: а) лингвистические средства создания образности произведений Э.Хемингуэя; б) лингвистические соответствия стилистических приемов произведений писателя в переводах на русский язык.

Целью диссертации является определение особенностей языка ранних рассказов Э.Хемингуэя, которые составляют элементы авторского стиля писателя и установление путей их передачи или воссоздания на русском языке.

Задачами диссертации являются:

- ознакомление с теоретической литературой в области языка писателя и теории перевода;

- проведение лингвистического анализа языка Э.Хемингуэя, выявление языкового своеобразия языка его рассказов, основанного на оригинальном использовании художественно-изобразительных средств;

- определение ряда изобразительных средств создания образности, включающих повторы, метафору, метонимию, сравнения, эпитеты, оксиморон и антитезу и способов их употребления в рассказах Э.Хемингуэя;

- обоснование важности явления символизма, подтекста и дистантной реализации значения в творчестве Э.Хемингуэя;

- рассмотрение критериев перевода, с целью выявления теоретических основ адекватности перевода художественного произведения;

- проведение сопоставительного анализа переводов рассказов Э.Хемингуэя, установление степени адекватности переводов с учетом критериев эквивалентности, краткости, ясности, а также прагматического аспекта перевода.

Научная новизна исследования диссертации состоит в следующем:

- рассматривая язык сборника рассказов Э.Хемингуэя «В наше время», не изученный в достаточном объеме, проводится сравнение стиля начинающего писателя с измененным стилем его второго творческого периода на материале поздних рассказов;

- определяются особенности языка Э.Хемингуэя, отличающие его от других писателей;

- впервые критически рассматривается перевод рассказов Э.Хемингуэя на русский язык с точки зрения адекватности перевода и с учетом идеологической верности перевода оригиналу, а также семантической и стилистической точности.

Теоретическое значение данной диссертации состоит в том, что проведенное исследование помогает внести вклад в науку переводоведения путем разъяснения и дополнения аспектов теории перевода, связанных с адекватной передачей художественного текста, помогают в нахождении и определении общих и частных закономерностей и принципов переводческой теории и практики, отвечающих многообразию проблем и задач, возникающих в процессе перевода и связанных с несоответствиями в языковом строе двух языков.

Практическая значимость диссертации состоит в том, что её результаты могут способствовать выявлению основных типов ошибок

при переводе литературного произведения, которые ведут к неизбежным потерям при переводе и снижению степени адекватности перевода оригиналу. Анализ таких ошибок поможет в эффективном поиске оптимальных переводческих решений, в частности в осознанном подборе адекватных стилистических приемов и других языковых средств при переводе. Практическая важность состоит в том, что основные научные положения и выводы могут быть использованы студентами и преподавателями переводческих и филологических факультетов на занятиях по переводу при подготовке студентов бакалавриата и магистратуры и при разработке специальных курсов и составлении учебников и учебных пособий по теории художественного перевода.

Степень изученности темы. Несмотря на то, что творчество Эрнеста Хемингуэя является объектом многочисленных исследований, лингвистической стороне, а особенно переводу его произведений на другие языки не уделялось достаточно внимания. Что касается Азербайджана, то исследования, проведенные в данной диссертации, проводились впервые, поэтому подобного рода исследования и публикации актуальны и своевременны. Тем не менее, среди некоторых исследований творчества и стиля Э.Хемингуэя в нашей стране следует отметить кандидатскую диссертацию С.Исмаиловой «Социальный и исторический колорит в творчестве Э.Хемингуэя», где делается акцент на то, что социальный и исторический колорит произведений, наряду с авторской мыслью, спрятан в подтексте. В другой кандидатской диссертации С.Велиевой «Хемингуэй и Азербайджан (адекватность азербайджанских переводов)» проведен сопоставительный анализ перевода произведений Хемингуэя на азербайджанский язык, в котором выявлен ряд неточностей при переводе как лексических единиц, так и синтаксических структур, что, в конечном счете, привело к некоторому искажению смысла оригинала. Помимо этого, в разное время публиковались очерки и научные статьи литературоведческого характера таких авторов, как Анар, З.Агаев, Д.Мамедзаде, Б.Набиев, Ш.Халилли, Г.Хаджиев, И.Шихлы, А.Абдуллазаде.

В советское время творчество Э.Хемингуэя подвергалось анализу таких литературных критиков, как О.Немеровская, Р.Миллер-Будницкая, В.Друзин, А.Абрамов, С.Динамов, А.Мингулина, В.Каверин, К.Федин, Я.Фрид, О.Берестов, А.Старцев, А.Корнейчук,

А.Платонов, С.Львов, В.Дробышевский, Т.Венедиктова и многие другие. Исследования различных аспектов и проблем творчества писателя затрагивают многие вопросы его художественного мастерства. Однако лингвостилистический анализ произведений Э.Хемингуэя был произведен В.Кухаренко в таких ее работах, как «Язык Эрнеста Хемингуэя» и в ряде статей и научных пособий, написанных ею. Работы В.Кухаренко затрагивают лексическую и стилистическую стороны произведений писателя, производят статистический анализ высокочастотной лексики писателя по отношению к окказиональному употреблению английских лексем. Некоторые другие лингвистические проблемы стиля писателя освещены Т.Беловой в её кандидатской диссертации «Стиль Хемингуэя – новеллиста», в которой исследованы проблемы типов повествования, категории художественного пространства и времени и их эволюция в творчестве писателя. В диссертации С.Агроскиной, подвергнуты анализу синтаксические особенности произведений Э.Хемингуэя, рассматриваются особенности разделения текста на абзацы. Исследователь творчества Э.Хемингуэя Э.Гальперина провела анализ морфологической стороны языка писателя, в частности особенностей использования безличных глагольных конструкций.

На Западе масштаб выпуска различных публикаций о жизни, творческой деятельности и особенностях стиля Э.Хемингуэя беспрецедентен. Однако лингвистический аспект произведений писателя незаслуженно обойден вниманием. Одной из немногочисленных работ, касающихся стиля писателя, является статья Гарри Левина «Наблюдения по поводу стиля Эрнеста Хемингуэя», в которой критик подчеркивает отличительные черты стиля Э.Хемингуэя – небольшое количество фигур речи, обильное использование подтекста и символов, упрощенные синтаксические структуры. Остальные аспекты жизни и творчества Э.Хемингуэя изучены в Европе и США достаточно подробно. Так, биограф писателя Карлос Бейкер опубликовал сборник статей о Хемингуэе «Международная антология. Хемингуэй и его критики».

Среди других исследователей стиля писателя такие известные критики и лингвисты, как Милтон Коэн, автор знаменитой книги «Лаборатория Хемингуэя», в которой он подверг тщательному анализу типы повествования в рассказах сборника «В наше время», а также синтаксис и особую ритмику предложений, связанную с

применением фонетических стилистических приемов, в частности, аллитерации, ассонанса и ономотопеи. Сборники критических статей также были изданы под редакцией Джексона Бенсона, а также под редакцией Майкла Рейнолдса и Роберта Викса. Сборники статей под их редакцией объединяют авторов, исследующих книгу рассказов Хемингуэя под общим названием «В наше время». Статьи анализируют социальные аспекты, лежащие в основе рассказов, структуру, а также некоторые стилистические аспекты отдельных рассказов в их связи с идеей и содержанием текста произведения. В частности, делается акцент на психологическое состояние автора в послевоенное время и негативную коннотацию лексических единиц, составляющих рассказы. Многостороннее освещение жизни и творчества Э.Хемингуэя вошло также в труды таких критиков, как Джозеф Флора, Джозеф ДеФалко, Джон Аткинс, Шелдон Гребштейн, Линда Вагнер, наряду с регулярным изданием университета штата Айдахо и общества Хемингуэя, «Хемингуэй Ревю».

Методы исследования. Научный подход к разработке предмета исследований предполагает установление соответствия между их параллельными структурами; относительно исследований в области перевода, соответствия устанавливаются между единицами языка текста оригинала и текста перевода. Достижение поставленных целей диссертации осуществляется с помощью комплекса методов исследования, а основу достижения достоверности и объективности результатов исследования для определения степени переводческой адекватности составляет анализ репрезентативного количества слов, фраз, предложений, а также абзацев и сверхфразовых единств.

Следовательно, комплекс методов исследования диссертации включает следующие научные методы лингвистического исследования:

1. Лингво-стилистический анализ оригинала, который предваряет сопоставительный анализ текста оригинала и текста перевода. Он состоит из анализа, объяснения и обобщения фактов языка. Первая глава диссертации исследована при помощи данного метода, включающего в себя определение таких важных компонентов, как отклонения от языковой нормы, которые во многих случаях являются результатом использования автором стилистических приемов.

2. Сравнительно-типологический метод, выявляющий типологические параллели или расхождения, стилистическую симметрию и асимметрию для достижения экспрессивности в рассказах

Э.Хемингуэя и в переводах на русский язык. При этом во второй главе рассматриваются форма и содержание текста перевода и проводится их сравнение с формами и содержанием текста оригинала с целью нахождения соответствия языковых средств в двух языках, а также анализа эквивалентных единиц языка и выявления трансформаций, произведенных в плане содержания и в плане выражения.

3. Критический дискурс анализ, при котором текст художественного произведения анализируется с точки зрения персонажей и самого писателя, их общественной позиции и мировоззрения, при этом учитывается фоновая информация.

4. Описательный метод, при котором анализируемый языковой материал систематизируется и описывается.

5. Лингвистический комментарий, поясняющий намерения автора и переводчика, а также снабжающий научными пояснениями сути языковых явлений языка оригинала и их соответствий в языке перевода.

Положения, выносимые на защиту:

1. стиль Эрнеста Хемингуэя является новаторским как по форме, так и по содержанию;

2. своеобразие индивидуального писательского стиля Э.Хемингуэя распространяется на композиционный аспект, в том числе, подтекст, многочисленные импликации, подбор символических образов и их лексическое выражение;

3. своеобразие авторского стиля выявляется при рассмотрении синтаксиса произведений, ритма и мелодики, образности, стилистических приемов и языковых средств для характеристики речи персонажей;

4. уточнение адекватности перевода тексту оригинала производится исходя из равнозначности стилистики исходного и переводящего текстов.

Апробация работы. Основные научные выводы проведенных в рамках темы диссертации докладывались на заседаниях кафедры перевода английского языка Азербайджанского университета языков, научном семинаре Азербайджанского университета языков, а также нашли свое отражение в опубликованных статьях и тезисах докладов, сделанных на научных конференциях.

Структура и объем работы. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во *Введении* диссертации обосновываются актуальность темы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы; излагаются сведения об объекте, предмете, целях, задачах и методах исследования, об основных положениях, выносимых на защиту, об апробации диссертации и её структуре.

В *первой главе* диссертации «Стилистические особенности языка рассказов Эрнеста Хемингуэя» проводится анализ стиля первого сборника коротких рассказов писателя под общим названием «В наше время». Глава состоит из четырех подглав, анализирующих образность рассказов, синтаксис, типы повествования и фигуры речи исследуемых произведений. Глава начинается с краткого экскурса в историю проблемы переводческого стиля, берущего свое начало в спорах древних мыслителей, таких как Аристотель и Цицерон и находящего свое научное теоретическое выражение в работах ведущих ученых-переводоведов Тайтлера и Савори.

Современные ученые-переводоведы считают, что переводчик должен сам быть писателем, обладающим своим переводческим стилем, естественным образом изображающим языком перевода ту реальность, которая была описана автором подлинника. Стиль в переводе и стиль вообще рассматривается двумя дисциплинами: теорией перевода и стилистикой, однако споры по поводу передачи стиля автора оригинала в переводе, равно как и понятия стиль и стилистический анализ ведутся постоянно. В диссертации рассматриваются различные взгляды и определения понятия стиль, главным из которых является то, что понятие стиля применимо как к письменным, так и к устным материалам, стиль принято подразделять на авторский, писательский стиль, а также на стили разных исторических эпох и функциональные стили, связанные с различными видами письменных текстов.

Авторский стиль американского писателя-модерниста Эрнеста Хемингуэя отражает его уникальный писательский талант, сформировавшийся под влиянием его своеобразных личностных качеств и богатого жизненного опыта, он отличается новаторским, революционным по тем временам стилем написания. Хемингуэй начал свою писательскую деятельность сборником рассказов «В наше время»

(1925), за которым последовали романы «И встает солнце» («Фиеста») (1926) и «Прощай, оружие!» (1929). Военный опыт, тяжелое ранение и моральная травма, полученные им на войне, наложили отпечаток на его произведения и отразились на общей тональности произведений, что находит выражение и в подборе языковых средств.

Анализируя авторский стиль Э.Хемингуэя, мы исходили из того, что литературный стиль состоит из двух компонентов – формы и содержания. Стиль писателя зависит от своеобразного сочетания элементов стиля и подбора языковых средств. Авторские предпочтения в выборе языковых средств и стилистических приемов определяются рядом обстоятельств и требований, таких как синтаксические структуры, ритм и мелодика, образность, предпочтение стилистических приемов, взаимозависимость языковых средств, используемых автором и языковых средств характеристики речи персонажей.¹

Необычная структура рассказов Э.Хемингуэя пронизана пространственно-временными связями, а социально-исторический колорит мастерски скрыт в подтексте, в многочисленных импликациях. Своеобразное сочетание объективных и субъективных характеристик в повествовании обуславливает огромную роль подтекста, основанного на взаимодействии сказанного и скрытого, подразумеваемого. Писатель раскрывает свою художественную манеру письма не напрямую, а опосредованно, не через авторские ремарки и слова героев, а посредством намеков, импликаций, т.е. через скрытое послание, подтекст. Подтекст в рассказах Э.Хемингуэя раскрывается как на протяжении всего рассказа, на сюжетном уровне, так и на лексическом уровне, путем употребления фигур речи при описании людей, животных, явлений природы, которые настраивают читателя на определенную волну, создавая конкретное эмоциональное настроение. Основными средствами передачи образности у писателя являются дистантная реализация значения, стилистические приемы, художественные детали и символы.

Символы являются иносказательными элементами, так как они только намекают, предполагают, вместо того, чтобы открыто утверждать. В диссертации рассмотрено множество примеров символического использования лексических единиц, среди которых немалая роль отводится символам смерти, таким как образы птиц и

¹ Galperin I.R. Stylistics. M.: Higher School, 1977, p. 14.

животных (грифов, гиен и т.д.) символам храбрости (быки, холодное оружие). Описание природы также призвано создавать определенное настроение у читателя и содействовать усилению образности. Например, пустынная местность, лужи, обгорелые пни, буря и т.д. указывают на преобладание негативных эмоций у героев произведений: *He felt empty and drained and exhausted from all of it and from them going and his mouth tasted of bile.*¹ Слова *empty, drained, exhausted* и *bile*, используемые автором метонимически, явно имеющие негативную коннотацию, как нельзя лучше характеризуют чувства героев произведений Э.Хемингуэя.

Наряду с использованием различных фигур речи, реалистичность образов Хемингуэя достигается еще и тем, что автор использует различные способы повествования, тем самым внося разнообразие в представление различной точки зрения персонажей. Синтаксис ранних рассказов отличается неоднородностью структуры и длины предложения, поэтому можно с уверенностью заявить, что синтаксическая структура рассказов писателя указывает на тщательно отработанную манеру письма. Предложения строятся по линейному принципу, новая фраза добавляется к предыдущей, образуя единую синтаксическую структуру и создавая динамизм и иллюзию движения:

*Everybody was drunk. The whole battery was drunk going along the road in the dark. We were going to the Champagne. The lieutenant kept riding his horse out into the fields...*²

Количество сложносочиненных предложений почти вдвое превышает количество употребленных автором сложноподчиненных предложений. Многие предложения ранней прозы Хемингуэя включают в себя придаточные предложения или вводные обороты, выполняющие свои атрибутивные функции внутри фразы, утяжеляя её: *The old men and women, soaked through, walked along keeping the cattle moving.*³ Вставленная структура, передает дополнительные сведения об объекте и, отторгая предикат от субъекта, отдаляет момент смыслового и интонационного завершения отрезка речевой цепи.

¹ Hemingway Ernest. For Whom the Bell Tolls. M.: Progress, 1981, p. 496.

² Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 65

³ Там же, с. 71.

Многообразие и своеобразие структур предложений Э.Хемингуэя, естественным образом влияет на композицию и архитектонику его рассказов и на структуру и характер абзаца и сверхфразового единства. Длина, структура и взаимосвязь абзацев в рассказах Э.Хемингуэя являются частью общей авторской идеи. При определенной запутанности в последовательности предложений и абзацев, Э.Хемингуэй в основном упоминает время и место в первом предложении абзаца, в так называемом почине. Он повторяет имя героя и соответствующее личное местоимение в начале абзаца. Однако семантическая граница перехода от одного абзаца к другому размыта, порой еле ощутима.

При количественном рассмотрении типов абзацев рассказов сборника «В наше время» можно сделать вывод о том, что большая часть абзацев относится к абзацам типа повествующий монолог, где повествование ведется от первого или от третьего лица. Говоря о синтаксических особенностях рассказов Э.Хемингуэя, целесообразно подчеркнуть употребление писателем стилистического приема – кульминации, при котором эмоциональная напряженность возрастает с каждой последующей фразой или предложением, по мере развития событий нарастает трагичность событий, а кульминацией является самый драматичный эпизод, как например, в следующей миниатюре:

*We were in a garden at Mons. He had so much equipment on and looked awfully surprised and fell down into the garden. Then three more came over further down the wall. We shot them. They all came just like that.*¹

Своеобразие стиля Э.Хемингуэя проявляется и при выборе типов изложения, так писатель часто прибегает к использованию внутреннего монолога героя, где при свободной прямой (несобственно-прямой) форме изложения происходит вмешательство рассказчика в повествование персонажей без изменения графической или интонационной структуры предложения (абзаца). Он является сплавом голосов автора и героев в разнообразных проявлениях, куда входит и разновидность внутреннего монолога героя, называемая «потоком сознания». Анализируя диалогическую речь героев рассказов Хемингуэя, выявляется их коммуникативная функция,

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 77.

особая смысловая наполненность отдельных слов, фраз и абзацев, нередко с нарушением литературной нормы речи персонажей, иногда речь автора и рассказчика приближаются и сливаются друг с другом.

Диалог, по мнению многих критиков, является самым сильным элементом стиля Э.Хемингуэя. Выразительная сила диалогов в произведениях писателя является следствием его природной способности к улавливанию мельчайших нюансов разговорной речи, так как диалог представляет собой аналог устной разговорной речи, обладающий всеми её характерными чертами. Структура диалогов Э.Хемингуэя заключается в обмене короткими фразами с использованием эллиптических предложений, часто не связанных напрямую с обсуждаемой темой. Далее, каждый собеседник подхватывает ключевое слово или фразу у собеседника и использует их в качестве ремарки, слегка изменяя или добавляя что-нибудь свое.

The wind was blowing straight down the lake...

"She's blowing", Nick said.

"She'll blow like that for three days", Bill said...¹

Сочетание аллитерации, ономотопеи, сравнений с особым, изменяющимся ритмом повествования, а также сленговыми выражениями (*crooks, wops, bumped them*), и грамматически неправильной речью героев (*You oughtn't to have done it, He couldn't hardly lift his arm*) делает диалогическую речь произведений Э.Хемингуэя яркой и своеобразной.

Второй период творчества Э.Хемингуэя, связанный с глубокими изменениями идейно-эстетических позиций писателя, характеризуется повышенной степенью атрибутивности его стиля, придающей повествованию открыто-эмоциональный субъективно-оценочный характер. Стиль этого периода характеризуется преобладающим эксплицитным изложением. Преимущественное употребление несобственно-прямой речи компенсируется уменьшением удельного веса дистантной реализации значений, а достоверность и объективность изображения достигается отказом от авторской точки зрения путем исключения голоса писателя из повествования.

Творчество Э.Хемингуэя характеризуется разнообразием использования типов изложения, точек зрения и выбора лексических

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 85.

средств для характеристики речи персонажей. В первом сборнике «В наше время», например, писатель использует разговорную лексику попеременно с диалектными и иностранными словами, большое количество идиом и фразеологизмов, прибегая к окказиональному использованию лексики, изобретая авторские неологизмы, или идиоматические слияния. Например, фраза *former British* становится *exBritish*; *giving in* заменяется на *ingivings*, появляются такие слова, как *uppatched*, *upbreak* и т.д. Для придания аутентичности повествованию, наряду с эллиптическими и грамматически неправильными конструкциями, автор вклинивает в диалогическую речь греческие, итальянские, французские и испанские слова, такие как *mon vieux*, *Senta*, *cuadrilla*, *puntillo*, *barrera*, *cogida* и т.д. Использование иностранных слов объясняется тем, что действие многих рассказов происходит за пределами родины писателя. Многие иностранные слова имеют архаичные формы, являются кальками клишированных выражений, зачастую такие слова дублируются на английский язык.

Стилистические элементы, выражающиеся в определенных структурах и встречающиеся с определенной периодичностью, носят в рассказах Э.Хемингуэя системный характер и являются показателями, характеризующими стиль писателя. Подчеркивая драматизм ситуации, Э. Хемингуэй использует приемы ономапии и аллитерации: *they all stepped back on the scaffolding back of the drop... built of oak and steel and swung...*, *Sam Cardinella was left sitting there strapped tight... The priest skipped back onto the scaffolding just before the drop fell.*¹

Анализ рассказов писателя выявил, что лексические стилистические приемы представлены многочисленными тропами, как например гиперболой (*no end and no beginning*), оксимороном (*you're damn right, damned well*), метонимией (*he drank off his glass*), сравнениями (*he swung back firmly like an oak*) и т.д.

В конце первой главы подводится итог о том, что характерные черты стиля Эрнеста Хемингуэя, исследованные в главе, позволяют сделать определенные выводы относительно уникальности, своеобразия писательской манеры, которые присущи первому этапу его творчества. Второй творческий этап Э.Хемингуэя претерпел существенные изменения, отразившиеся на содержании рассказов

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 171.

писателя, так же как и на форме изложения, на специфичном использовании фигур речи. Во второй главе диссертации рассматривается адекватность передачи всех стилистически маркированных элементов в переводах на русский язык рассказов первого и второго творческого периодов писателя.

Вторая глава «Адекватность перевода рассказов Э.Хемингуэя на русский язык» анализирует степень адекватности перевода на русский язык всех фигур речи, выявленных в рассматриваемых рассказах. Глава состоит из восьми подглав, рассматривающих перевод таких стилистических приемов, как метафора, метонимия, сравнение, эпитет, олицетворение, оксиморон, антитеза и фонетические стилистические приемы. Последняя подглава рассматривает перевод некоторых лингвистических явлений, таких, как реалии, нестандартная лексика и синтаксис с применением приукрашивания или нейтрализации данных лексических единиц и синтаксических структур.

Глава начинается с определения понятий «адекватность» и «эквивалентность». Подчеркивая тот факт, что абсолютно эквивалентная передача оригинала недостижима, нужно признать, что при любом переводе неизбежны потери, поэтому задачей переводчика является достижение как можно более полной эквивалентности в переводе и сокращение количества потерь. Адекватный (полноценный) перевод А.В.Федоров определяет как перевод, соответствующий подлиннику по функции (полноценность передачи) и по выбору средств переводчиком (полноценность языка и стиля).¹ Адекватная трансформация текста оригинала возможна только при условии, что переводческие нормативы выполняются полностью на всех уровнях. Перевод является эквивалентным, если все элементы, все уровни текста оригинала адекватно передаются в переводе, без каких-либо потерь.

Рассматривая трансформацию некоторых элементов, составляющих образность произведений Хемингуэя при переводе на русский язык, нашей задачей служило выявление элементов произведений оригинала, переданных в переводе с потерей или наращиванием образности. Сопоставительный анализ оригинала и перевода начат с семантико-структурных различий синтаксических

¹ Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: Высшая школа, 1968, с. 150.

характеристик, в ходе чего мы пришли к выводу, что наряду с упрощением, усложнением синтаксической структуры, переводчики прибегли к разукрупнению и объединению предложений. Границы абзацев и сверхфразовых единств в оригинале и в переводе также не всегда совпадают по причине различного типа коммуникативного членения предложений в английском и русском языках.

Важным стилеобразующим элементом у Хемингуэя являются повторы. Они носят разнообразный характер, некоторые из них являются простыми, лексическими повторами, не фиксируемые в конкретном месте в предложении. Большинство повторов являются анафорой, эпифорой или кольцевым повтором. Разнообразие повторов писателя охватывает повтор ключевого слова, схожих грамматических конструкций или слов, принадлежащих к одной части речи, придаточных предложений с анафорическим использованием одинаковых союзов, и т.д.

Одним из излюбленных типов повторов Хемингуэя является повтор параллельных конструкций при описании событий и явлений, где автор избегает сложных синтаксических конструкций с использованием сложноподчиненных предложений, прибегая к простым или сложносочиненным типам предложений. Повторяемые фразы в начале череды придаточных предложений – анафорическое использование, выстраивает предложение в риторическую конструкцию. Иногда повтор ключевого слова или фразы встречается в слегка измененной форме, что часто привносит небольшое изменение в значение высказывания. Подхватываемые фразы в таких диалогах образуют связки между предложениями, обрамляя высказывание тематически и структурно. А в некоторых предложениях ординарный повтор усиливает логический и эмоциональный подтекст абзаца:

*Everybody was drunk. The whole battery was drunk going along the road in the dark. We were going to the Champagne... "I'm drunk, I tell you, mon vieux. Oh, I am so soused."*¹ - *Все были пьяны. Пьяна была вся батарея, в темноте двигавшаяся по дороге. Мы двигались по*

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 65

направлению к Шампани... "Я пьян, *top vieux*, я здорово пьян. Ох! Ну и накачался же я".¹

В данном отрывке, помимо лексического повтора нейтрального слова *drunk*, используется синонимический повтор в виде разговорного сленга *soused*, который адекватно передан на русский язык сленговой лексемой *накачался*. Разноуровневый повтор способствует воссозданию ритмических особенностей оригинала. Так, предлоги, повторяемые со слегка нерегулярным интервалом, также могут задавать некоторый ритм повествованию и нести на себе функции усиления эмфазы и изменения семантики некоторых предложных оборотов. Лексические повторы тематических и ключевых слов обогащают и изменяют смысловое содержание текста, способствуют художественному оформлению и идейно-тематическому воспроизведению образности произведения. Они не только передают идею автора, но и создают эмоционально-экспрессивный колорит текста оригинала.

Одним из важнейших средств достижения экспрессивности текста художественной литературы является использование метафор. Своеобразное использование писателем слов, выражений и фигур речи всегда представлялось переводчикам большой проблемой. Следует признать, что метафоры, употребляемые Хемингуэем, являются средством поэтического воображения, «необычного» использования языка; они представляют собой нечто большее, чем простое украшение речи, больше, чем словесная фигура речи, несмотря на то, что многие метафоры его рассказов – это традиционные «мертвые» метафоры.

Изучение перевода литературного произведения невозможно без рассмотрения метафор, создающих определенную образность; при этом необходимо выявить уровень адекватности перевода, наличие сдвигов и искажений и то, как эти сдвиги в переводе отражаются на концепции отдельных отрезков и текста в целом. Проводя сопоставление текста оригинала и перевода на русский язык, целесообразно обратиться к определению понятия метафоры, сформулированному Питером Ньюмарком в его книге «Подход к переводу»: «Главная цель метафоры – это описание сущности, события или качества всесторонне, точнее и более комплексно, чем

¹ Хемингуэй Э. В наше время. Сборник рассказов, с. 4.

это возможно сделать, используя буквальный язык».¹ Проведя анализ метафор в рассказах Э.Хемингуэя позднего творческого периода – «Недолгое счастье Фрэнсиса Макомбера» в переводе М.Лорие² и «Снега Килиманджаро» в переводе Н.Волжиной,³ нами выявлено следующее: только небольшой процент метафор, примерно третья часть являются традиционными метафорами, остальные – оригинальными, авторскими метафорами. Все нижеперечисленные метафоры в переводе воспроизводят образы исходного текста, однако некоторые из них передаются смысловым пояснением:

The mud castles ants had built – высокие муравейники

You didn't go to pieces – как раскисает большинство из них.

В некоторых метафорах переводчикам удалось передать образность оригинала при помощи метафор русского языка, являющимися стандартными для русского языка, как например: *He could work the fat off his soul – ему удастся согнать жир с души.*

При переводе некоторых метафор образ исходного текста переносится в образ переведенного текста с применением переводческих трансформаций - грамматической замены (*the worst sufferers - всех хуже приходится; being really a credit to the community - общество может ими гордиться, ice cold - ледяная*):

They're usually the worst sufferers in these little affairs. - Им, пожалуй, всех хуже приходится при этих маленьких семейных событиях.

При переводе метафор также производились трансформации, которые являются лексическими, но, тем не менее, образность оригинальных рассказов в них сохранена: *In a smother of snow – в туче снега, the rolling high ground – над волнистой долиной.*

Интересны примеры перевода предложений, сочетающих сложные комбинации развернутых метафор, метонимических переносов, переплетенных в эпитеты со сложными грамматическими структурами. В переводе таких предложений невозможно избежать трансформаций – замен, перестановок, добавлений и опущений, чем и воспользовался переводчик. Образность при этом не пострадала, ввиду адекватной её передачи:

¹ Newmark Peter. Approaches to Translation. Prentice Hall, 1988, p. 84.

² Хемингуэй Э. Повесть и рассказы. Баку: Маариф, 1989, 319 с.

³ Там же.

And he swooped down, hissing in the crystalline powder snow and seeming to float up and drop down as he went up and down the billowing khuds. - и он ухнул вниз, окутанный свистящей снежной пылью, взлетая и падая, вверх, вниз по волнистому склону.

Перевод метонимии может также основываться на принципах передачи образности. Исходя из того, что при метонимии всегда происходит сравнение двух предметов, явлений, признаков или действий, следует предположить, что перевод также должен содержать в себе сравнение. Однако как мы видим, в переводе не всегда удается перенос с одного предмета на другой адекватно, и тогда имеет место нивелировка, нейтрализация метонимии в переводе, т.е. она передается смысловым описанием: *No pleasure in anything if you mouth it up too much.* – Когда слишком много говоришь о чем-нибудь, всякое удовольствие пропадает.

Проанализировав случаи перевода метонимических переносов, мы пришли к выводу, что переводчикам удалось найти корреляты, эквивалентные или, по крайней мере, близкие оригинальным, хотя некоторые из них сочетаются со смысловым пояснением или со стилистическим сравнением. Несмотря на высокую степень эквивалентности при переводе метонимии, полностью избежать потерь переводчикам не удалось, так, временами метонимические выражения заменены на описательный перевод, сочетающийся с разнообразными переводческими трансформациями: *A big trout broke the surface of the water... another trout broke the water* – спина форели показалась из воды... плеснула еще одна форель.

Другим стилистическим приемом, важным для создания образности произведения, является сравнение, эквивалентность котор[о]у проанализирована в переводе, исходя из адекватной передачи трех компонентов: обозначаемого предмета, обозначающего и основания сравнения, т.е. общей черты, присущей двум предметам. Предложения, где в переводе эквивалентными являются все три элемента сравнения, представлены рядом случаев, среди которых, например, *I bolted like a rabbit.* – Я удрал, как заяц. Нередко переводчики прибегают к добавлениям к метонимическому основанию сравнения: *You dropped down like a bird.* – падаешь камнем вниз, точно птица.

Избежать грамматических и лексических замен при переводе не представляется возможным и при переводе других стилистических

приемов, таких как, например, эпитеты, в которых актуализируется эмоционально-экспрессивное значение. В связи с этим адекватное восприятие текста перевода во многом зависит от степени сохранения семантики и эмоциональной нагруженности эпитетов в переводе, от того, насколько полно и верно передается единство поэтической формы и содержания рассказов Хемингуэя, что так свойственно стилю писателя. Профессиональным переводчикам не составило особого труда адекватно перевести многочисленные эпитеты рассказов писателя. Особого интереса заслуживает перевод инвертированных эпитетов, не имеющих аналогичных структур в русском языке: *A hell of a fine lion – замечательный лев.*

Наряду с вышеперечисленными тропами, в диссертации анализируется перевод таких стилистических приемов, как олицетворение: *My Swift and my Armour. – вот мое оружие, и с ними я был в седле*, оксиморон: *Damned good thing. – Хорошее дело, черт возьми!*, антитеза: *It felt warm in the sharp chill of the water – В резком холоде утра вода казалась теплой.*

При переводе лексических стилистических приемов, так же как и фонетических приемов, ономотопеи и аллитерации, переводчикам зачастую приходилось приукрашивать текст оригинала, что не могло не привести к наращиванию образности в тексте перевода. При нейтрализации стилистически маркированных элементов адекватность эмоционального воздействия на читателя достигается путем переводческой компенсации. Однако не во всех случаях при компенсации переводчикам удавалось избежать потерь.

Во второй главе также подвергнута анализу речь персонажей, включающая сленгизмы и коллоквизмы (просторечье): *Oh, am so soused, - Ох! Ну и накачался же я!*, грамматически ненормативные высказывания, переводимые стандартными структурными выражениями: *He couldn't hardly lift his arm. – Он едва двигал рукой*, синкапированную словоформу: *They're crooks, ain't they? - Ворье они или не ворье?*, эллиптические предложения: *Wouldn't give them up. - Ну за что не отдавали*, нестандартные, снижено-разговорные обороты: *Cheap at the price. - Он еще дешево отделался*, инверсию: *Nothing you could do about it. - Мы ничего не могли поделать* и т.д.

Реалии в рассказах представляют лексические единицы, обозначающие по большей части предметы и традиции, связанные с боями быков в Испании. Несмотря на то, что в тексте оригинала

значение реалий не поясняется и часто иностранные заимствования передаются транслитерацией, в переводе на русский язык читатель находит комментарии с пояснением таких слов, как *куадрилья* - общее название для всех подручных матадора: пикадоров, бандерильеро и пунтильера; *пунтильо* – кинжал, которым приканчивают быка, а слово *barrera*, означающее барьер на арене боя быков, передан русским аналогом – *барьер*. Наряду с этим, многие реалии переданы при помощи эквивалентов или аналогов, так как такие слова-реалии, как *матадор*, *пикадор*, *torero* не требуют пояснений. Встречаются в переводе и реалии, не переведенные вообще (например, слово *muleta*), значение которого становится понятно из контекста.

В *Заключении* подводятся итоги по двум главам диссертации, затрагивающие стилистическое своеобразие языка рассказов Эрнеста Хемингуэя и способам передачи художественно-изобразительных средств на русский язык. Основным выводом, содержащимся во второй главе, является тот факт, что переводчики на русский язык справились с задачей адекватного перевода всех особенностей стиля писателя, и, несмотря на небольшие потери при переводческих сдвигах объективного характера, вследствие приукрашивания и нейтрализации, добились высокой степени адекватности перевода.

По теме диссертации опубликованы следующие работы:

1. Ernest Hemingway and His Work «In Our Time» // *Elmi xəbərlər*. Bakı: ADU, 2010, № 3, s. 230-243
2. Символизм в рассказах Эрнеста Хемингуэя // *Dil və ədəbiyyat*. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 186-196
3. Противоречивость авторской природы Эрнеста Хемингуэя и её выражение в поступках и речи героев его произведений // *Elmi xəbərlər*. Bakı: ADU, 2012, № 1, s. 118-124
4. Особенности диалогической речи персонажей рассказов Эрнеста Хемингуэя и их перевод на русский язык / XVII Respublika elmi konfransı. Bakı: Memarlıq və inşaat universiteti, 2012, s. 21-22
5. The Complex Imagery of Hemingway's works and their Reflection in Russian Translations / *Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri Beynəlxalq elmi konfrans*. Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı: ADU, 2012, s. 192-194
6. Синтаксис Хемингуэя и его трансформация на русский язык // *Elmi xəbərlər*. Bakı: ADU, 2013, № 2, s. 77-82

7. Разнообразие стилистических повторов в прозе Эрнеста Хемингуэя и адекватность их передачи на русский язык // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2013, № 3, s. 98-106

8. Основные проблемы адекватной передачи художественного произведения / Təbiiqi dilçiliyin müasir problemləri. Respublika elmi-praktik konfrans. Bakı: ADU, 2013, s. 178-180

9. Проблема адекватной передачи метафоры Эрнеста Хемингуэя в русских переводах // Молодой ученый. Казань, 2014, № 4, с. 1220-1224

10. Teaching Translation of Figures of Speech / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi-praktik konfrans, Bakı: ADU, 2014, s. 60-62

11. Трансформация стилистических приемов прозы Эрнеста Хемингуэя при их переводе на русский язык // Научный аспект. Самара, 2014, № 2, с. 65-72

12. Новаторский стиль Эрнеста Хемингуэя // Научный аспект. Самара, 2014, № 2, с. 73-75

13. Реалии в произведениях Э.Хемингуэя и их перевод на русский язык / “XXI əsr mədəni paradiqması multimedəni aspektdə”. Respublika elmi-praktik konfrans. Bakı: ADU, 2014, s. 27-28

14. Адекватность перевода безэквивалентной лексики произведений Эрнеста Хемингуэя // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2015, № 1, s. 115-120

15. Перевод олицетворений в процессе обучения художественному переводу / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi-praktik konfrans. Bakı: ADU, 2015, s. 341-344.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

İRİNA QATEMOVNA ORUCOVA

ERNEST HEMİNQUEYİN HEKAYƏLƏRİNİN DİLİNİN
ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ RUS DİLİNƏ TƏRCÜMƏLƏRDƏ
ONLARIN ADEKVATLIĞI PROBLEMI

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Qılıncan Həmzə oğlu Bayramov

Rəsmi opponentlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Əzizə Hüseyn qızı Hacıyeva

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Sevinc Abbasqulu qızı Məhərrəmov

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin İngilis filologiyası
və Müasir rus dili kafedraları

Müdafiə _____ 2016-cı il saat _____ da Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küç., 134

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Qloballaşma yolu ilə irəliləyən müasir dünyada tərcümənin əhəmiyyəti fenomenal bir sürətlə artmaqdadır. Tərcümə edilən materialın janr müxtəlifliyi dilin funksional üslublarının xarakterik xüsusiyyətlərindəki fərqləri şərtləndirir, bu da öz növbəsində tərcüməyə olan spesifik tələblərin irəli sürülməsinə gətirib çıxarır. Tərcümə zamanı meydana çıxan semantik, üslubi, eləcə də estetik problemlər müşahidə, araşdırma və ümumiləşdirmə yolu ilə dil materialı vasitəsilə öz həllini tapır.

İngilis və rus dilləri arasındakı tipoloji fərqlər bədii əsərlərin tərcüməsi ilə məşğul olan mütərcimlər üçün bir sıra çətinliklər yaradır. Milli mədəniyyətin xüsusiyyətləri də əsərin həm məzmununun, həm də pragmatik tərəfinin tərcümədə əks etdirilməsi zamanı hədəf dildə çətinliklərin meydana çıxmasına səbəb ola bilər. Buna görə də, məxəz mətnin linqvistik və kultural özəlliyinin tərcüməyə təsirinin öyrənilməsi bədii mətnin tərcüməsində adekvatlığın əldə edilməsi üçün başlıca amildir.

Ernest Heminqvey müasir dünyanın ən çox tədqiq olunan yazıçılardan biridir. Onun yaradıcılığı və üslubu daim dilçi və ədəbiyyatşünasların diqqət mərkəzində dayanaraq tədqiq olunmuş, həyatı və şəxsi keyfiyyətləri, tərcüməyi-halı tədqiqatçı və şəxsi tanışları tərəfindən geniş işıqlandırılmışdır. Bununla belə, onun yaradıcılığında bir çox cəhətlər hələ bu günədək səngiməyən müzakirələrin mövzusu kimi qalmaqdadır. Bəzi tədqiqatçılar onun hekayələrinin üslubunu həddindən artıq bəsit, sadə, digərləri isə əksinə, onlarda müəllif üslubunun, işlənmiş üslubi fəndlərin rəngarəng olduğunu hesab edirlər. Buradan da dissertasiyanın aktuallığı, E. Heminqvey dilinin üslubi özəlliyinin tədqiqinin vacibliyi, tərcümənin orijinala adekvatlığı dərəcəsini, yazıçının qısa hekayələrinin rus dilinə tərcümələrinin orijinala uyğunluğunun müəyyən edilməsi zərurəti ortaya çıxır ki, bu da həm tərcümə nəzəriyyəsi, həm də tərcümə praktikası üçün çox aktualdır.

Tədqiqatın aktuallığı bir də onunla şərtlənmişdir ki, E.Heminqveyin dilçi və ədəbiyyatşünasların tədqiqat obyektinə olmuş unikal üslubu dilçilik baxımından diqqətlə öyrənilməmişdir. Eləcə də onun yaradıcılığında simvolizm, sətiraltı, gizli məna (podtekst), mənanın distant realizasiyası və leksik, sintaktik, hətta fonetik priyomların daxil olduğu rəngarəng üslubi fəndlər kifayət qədər öyrənilməmiş olaraq qalmaqdadır. Bununla belə, E.Heminqveyin yaradıcılığında göstərdiyimiz linqvistik aspektlərin öyrənilməsi obyektiv nəzəri nəticələr əldə etməyə, elmi cəhətdən

əsaslandırılmış nəticələrə gəlməyə və tərcümə nəzəriyyəsinin predmetinin postulatlarının üzə çıxarılmasına səbəb ola bilər. Sonuncu isə öz növbəsində elmi və bədiiyi özündə ehtiva edən bədii ədəbiyyatın tərcüməsi prosesinə böyük təsir göstərə bilər. Bununla əlaqədar, şübhəsiz ki, E. Heminquey üslubunun özünəməxsus cəhətlərinin öyrənilməsi, eləcə də yuxarıda göstərilən bədii ifadə vasitələrinin rus dilinə tərcüməsi aktuallıq kəsb edir.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqat obyektı kimi E.Heminqueyin nisbətən az tədqiq olunmuş erkən hekayələr toplusu “In Our Time” və üslubi baxımdan ən maraqlı və hədəf dilə tərcümədə ən çox çətinlik törədən hekayələri “The Snows of Klimanjaro” and “The Short Happy Life of Francis Macomber” seçilmişdir. Göstərilən hekayələrin tədqiqat obyektı kimi seçilməsi yazıçının üslubunun təkamülünü də izləməyə imkan verir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqatın predmeti dissertasiya mövzusunun tərcümə nəzəriyyəsinə bağlılığı ilə şərtlənmişdir: tərcümə nəzəriyyəsi tərcümə prosesinin təsvirini verir, məxəz və hədəf mətnlər arasındakı uyğunluq və fərqi müəyyənləşdirilməsinin elmi-nəzəri əsaslarını, tərcümənin ümumi prinsiplərini işləyib hazırlayır. Bundan çıxış edərək dissertasiyanın predmeti a) E. Heminquey əsərlərində obrazlılıq yaradan dil materialı; b) yazıçının əsərlərinin rus dilinə tərcümələrində üslubi fəndlərin linqvistik uyğunluğudur.

Dissertasiyanın məqsədi E.Heminqueyin erkən hekayələrində müəllif üslubunun dil xüsusiyyətlərini təşkil edən elementləri müəyyənləşdirmək, onların rus dilinə hansı üsullarla transformasiya olunduğunu müəyyənləşdirməkdir.

Dissertasiyanın vəzifələri aşağıdakılardır:

- yazıçının dili və tərcümə nəzəriyyəsi sahəsində mövcud elmi-nəzəri ədəbiyyatla tanış olmaq;

- E.Heminqueyin əsərlərində işlənmiş bədii-təsviri vasitələrin özünəməxsus şəkildə işlənməsini üzə çıxarmaq məqsədilə onun erkən hekayələrinin linqvistik təhlilini aparmaq;

- E.Heminquey hekayələrində təkrar, metafor, metonim, müqayisə, epitet, oksimoron, antiteza kimi obrazlılıq yaradan bir sıra təsvir vasitələrinin işlənməsini və onların işlənmə qaydalarını müəyyən etmək;

- E.Heminqueyin erkən hekayələrində simvolizm, gizli məna (podtekst) və mənanın distant realizasiyasının üzə çıxarılmasının vacibliyini əsaslandırmaq;

- məxəz mətnlə hədəf mətn arasında adekvatlığın nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirmək məqsədilə tərcümə meyarlarını nəzərdən keçirmək;

- ekvivalentlik meyarı, yığcamlıq, fikir aydınlığı, eləcə də tərcümənin pragmatik aspektini nəzərə almaqla E.Heminqueyin erkən hekayələrini rus dilinə tərcümələri ilə tutuşdurmaq, müqayisə etmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- E.Heminqueyin kifayət qədər öyrənilməmiş “In Our Time” ilk hekayələr toplusunun dilini tədqiqat cəlb eməklə yaradıcılığa yeni başlamış yazıçının üslubu onun sonrakı hekayələrinin üslubu ilə müqayisə edilir;

- E.Heminqueyi digər yazıçılardan fərqləndirən xüsusiyyətlər müəyyən edilir;

- E.Heminqueyin erkən hekayələrinin rus dilinə tərcümələri ilk dəfə olaraq məxəz mətnin hədəf mətnə ideoloji baxımdan sadıqlığı, eləcə də semantik və üslubi dəqiqliyi tənqidi şəkildə nəzərdən keçirilmişdir.

Dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti aşağıdakılardan ibarətdir: dissertasiyada yerinə yetirilmiş tədqiqat tərcümə nəzəriyyəsinin bəzi aspektlərini izah və onlara əlavə etmək yolu ilə, xüsusilə bədii mətnin adekvat transformasiyası ilə əlaqədar tərcüməşünaslıq elminə öz töhfəsini verməyə kömək edir, bu cür tədqiqatların nəticələri tərcümə nəzəriyyəsi və praktikasının ümumi və əlahiddə qanunauyğunluq və prinsiplərini tapmağa və müəyyən etməyə, tərcümə nəzəriyyəsi bir elm kimi tərcümə prosesində ortaya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmağa, məxəz və hədəf dillərin quruluşundakı fərqlərlə bağlı müxtəlif problemlərin həllinə imkan verir.

Dissertasiyanın praktik əhəmiyyəti bədii əsərin tərcüməsində buraxılmış, qaçılmaz itkilərə aparmış və tərcümənin orijinala adekvatlıq dərəcəsini aşağı salmağa səbəb olmuş əsas səhvləri aşkarlamağa imkan verməsindədir. Belə səhvlərin təhlili optimal tərcümə həllinin effektiv axtarışını aparmağa, ələxüsus tərcümədə adekvat üslubi fəndlərin və digər dil vasitələrinin seçilməsinə kömək edir. Bədii ədəbiyyatın tərcüməsi sahəsində bu tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti ondadır ki, o, tərcümə və filologiya fakültələrinin müəllimləri tərəfindən tərcümə üzrə bakalavr və magistr hazırlığında xüsusi kurs kimi istifadə oluna bilər.

Mövzunun tədqiqi dəyəri. E.Heminqueyin yaradıcılığı çoxsaylı tədqiqatların obyektinə olmasına baxmayaraq, onun əsərlərinin dili, xüsusilə onların digər dillərə tərcüməsinə kifayət qədər diqqət yetirilməmişdir. Yazıçının Azərbaycanda tədqiqata cəlb olunmasına gəldikdə isə, bu dissertasiyadakı tədqiqat Azərbaycanda aparılmış ilk tədqiqat işidir, ona görə də belə bir tədqiqat və dərc olunmuş mətbu əsərləri aktual və vaxtında

meydana gəlmişdir. Bununla belə, Azərbaycanda E.Heminqueyin yaradıcılığı və üslubuna həsr olunmuş bəzi tədqiqatlar içərisində S.İsmayılovanın “E.Heminquey yaradıcılığında sosial və tarixi kolorit adlı namizədlik dissertasiyasının adını çəkmək lazımdır. Burada yazıçının əsərlərində sosial və tarixi kolorit, sətiraltı, gizli məna (podtekst), mətnaltı müəllif fikri vurğulanır. S.Vəliyevaya məxsus “Heminquey və Azərbaycan (Azərbaycan dilinə tərcümələrin adekvatlığı)” adlı namizədlik dissertasiyasında yazıçının əsərləri Azərbaycan dilindəki tərcümələri ilə tutuşdurulmuş və bir sıra leksik vahidlər və sintaktik strukturların tərcüməsində qeyri-dəqiqliklərə yol verilmişdir, bu da nəticədə orijinalın məna və məzmununda müəyyən təhriflərə gətirib-çıxarmışdır. Bunlardan əlavə, Anar, Z.Ağayev, D.Məmmədzadə, B.Nəbiyev, Ş.Xəlilli, H.Hacıyev, İ.Şıxlı, A.Abdullazadə kimi müəlliflərin ədəbiyyatşünaslıq səciyyəli oçerk və elmi məqalələri dərc olunmuşdur.

Sovet dönəmində O.Nemerovskaya, R.Miller-Budnitskaya, V.Druzin, A.Abramov, S.Dinamov, A.Minqulina, V.Kaverin, K.Fedin, Y.Frid, O.Berestov, A.Startsev, A.Korneyçuk, A.Platonov, S.Lvov, V.Drobışevskiy, T.Venediktova və digər bir çoxları E.Heminquey yaradıcılığını tədqiqata cəlb etmişlər. Yazıçının yaradıcılığının müxtəlif aspekt və problemlərini tədqiq edərək onun bədii ustalığının bir çox cəhətlərinə toxunmuşlar. V.Kuxarenko özünün «Язык Эрнеста Хемингуэя» əsəri, bir sıra məqalə və tədris vəsaitlərində E.Heminqueyin əsərlərinin linqvo-üslubi təhlilini aparmışdır. V.Kuxarenko yazıçının əsərlərinin üslubi tərəfinə toxunur, onun əsərlərində ingilis dili leksemlərinin okkazional və çox işlənən leksikanın statistik təhlilini aparır. Yazıçının digər linqvo-üslubi problemləri, təhkiyyə tipləri, bədii məkan və zaman kateqoriyaları, onların yazıçının yaradıcılığında təkamül kimi məsələlər T.Belova tərəfindən özünün «Стиль Хемингуэя – новеллиста» adlı namizədlik dissertasiyasında araşdırılmışdır. S.Aqroskina isə öz namizədlik dissertasiyasında E.Heminqueyin əsərlərinin sintaktik xüsusiyyətlərini təhlil etmiş, mətnin abzaslara bölünməsi xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmişdir. Heminquey yaradıcılığının tədqiqatçısı E.Qalperina yazıçının əsərlərinin dilini morfoloji baxımdan, xüsusilə şəxssiz feli konsrtuksiyaaların işlənmə xüsusiyyətlərini təhlil etmişdir.

Qərbdə E.Heminqueyin həyatı, yaradıcılığı və üslubunun xüsusiyyətləri haqqında çap olunmuş əsərlər saysız-hesabsızdır. Ancaq nədənsə onun əsərlərinin dili, onun təhlili tədqiqatdan kənar qalmışdır. Müəllifin üslubundan bəhs edən azsaylı məqalələrdən biri Harry Levinin

“E.Heminqueyin üslubu üzərində müşahidələr”dir. Bu məqalədə tənqidçi yazıcının üslubunun fərqləndirici xüsusiyyətlərini – az sayda nitq fiqurlarının, çox sayda gizli, mətnaltı mənə və simvollar, sadə sintaktik strukturların işlənməsini vurğulayır. Yazıcının həyatı və yaradıcılığının digər aspektləri Avropa və Amerika Birləşmiş Ştatlarında kifayət qədər öyrənilmişdir. Belə ki, yazıcının bioqrafı Karlos Beyker beynəlxalq antologiya. Heminquey və onun tənqidçiləri” adlı məqalələr məcmuu dərc etdirmişdir.

Yazıcının üslubunun tədqiqatçıları arasında “Heminqueyin laboratoriyası” adlı məşhur kitabın müəllifi Milton Koen kimi tanınmış tənqidçilər və dilçilər var, həmin kitabda müəllif “In Our Time” hekayələr toplusundakı təhkiyyə növlərini, eləcə də oradakı cümlələrdəki sintaksisi və fonetik üslubi fəndləri, xüsusilə alliterasiya, assonans və onomatopiya kimi fonetik üslubi fəndlərin cümlələrdəki xüsusi ritmikasını dərinlən təhlil etmişdir. Digər tənqidi məqalələr toplusu Jackson Benson, eləcə də Maykl Reynolds və Robert Wicksin redaktorluğu ilə nəşr olunmuşdur. Bu şəxslərin redaktorluğu ilə dərc olunan məqalələr toplusunun müəlliflərini tədqiq etdikləri “In Our Time” hekayələr toplusu birləşdirir. Məqalələr E.Heminqueyin ayrı-ayrı hekayələrinin əsasını təşkil edən sosial aspektləri, onların strukturunu, eləcə də bəzi hekayələrin üslubi aspektini onların ideya və məzmunu ilə əlaqədə təhlil edir. Bu zaman müəlliflər müharibədən sonrakı dövrdə yazıcının psixoloji durumu, hekayələrin mənfi konotasiyasını təşkil edən leksik vahidləri xüsusilə vurğulayırlar. Yazıcının həyat və yaradıcılığı Aydaho ştatı universiteti və Heminquey cəmiyyətinin müntəzəm olaraq dərc etdirdikləri “Hemingway Review” dərgisi və həm də Cozef Flora, Cozef DeFalko, Con Atkins, Şeldon Qrebşteyn, Linda Vaqner kimi müəlliflərin əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatın predmetinin tədqiqinə elmi yanaşma onun paralel strukturları arasında uyğunluğun müəyyən edilməsini tələb edir; tərcümə sahəsindəki tədqiqatlara gəldikdə isə belə uyğunluq məxəz və hədəf mətnlərin dil vahidləri arasında yaradılır. Dissertasiyada qarşıya qoyulmuş məqsədə isə tədqiqat metodları kompleks vasitəsilə nail olmaq mümkündür, tədqiqatda dəqiq və obyektiv nəticələrə nail olmaq üçün tərcümədə adekvatlıq dərəcəsinin müəyyən edilməsi, reprezentativ sayda söz, fraza, cümlə, eləcə də abzas və sintaktik tamlıqların təhlili lazımdır. Buna görə də dissertasiyanın kompleks tədqiqat üsullarına linqvistik tədqiqatın aşağıdakı elmi metodları daxildir:

1. məxəz mətnlə hədəf mətnin müqayisəli təhlilini önləyən orijinalın linqvo-stilistik təhlili. Bu metod dil faktının təhlili, izahı və faktların ümumiləşdirilməsindən ibarətdir. Dissertasiyanın birinci fəslində bu metodla tədqiq olunmuşdur, bu zaman müəllifin üslubi priyomlardan istifadəsinin nəticəsi olaraq məxəz mətnlərdə dil normalarından kənara çıxma kimi hallar müəyyən olunur;

2. E.Heminqueyin hekayələri və onların rus dilinə tərcümələrində ekspressivliyə nail olmaq üçün üslubi simmetriya və assimetriyanı özündə ehtiva edən, tipoloji paralel, yaxud fərqləri üzə çıxaran müqayisəli-tipoloji metod. Bu üsuldən dissertasiyanın ikinci fəslində istifadə olunur, iki dil arasında uyğunluq, eləcə də ekvivalent dil vahidləri tapmaq, məzmun və ifadə planında transformasiyanın aşkarlanması məqsədilə hədəf mətnin forma və məzmunu nəzərdən keçirilir;

3. tənqidi diskurs təhlili. Fon məlumatları da nəzərə alınmaqla bədii əsərin mətni personajlar və eləcə də müəllif nöqteyi-nəzərindən, onların ictimai mövqeyi və dünya görüşü baxımından təhlil olunur;

4. təsviri metod. Bu metoddan istifadə olunduqda təhlil olunan dil materialı sistemləşdirilir və təsvir olunur;

5. müəllif və mütərcimin niyyətini, eləcə də məxəz dildəki hadisələrinin mahiyyətini açıqlayan, onların elmi izahını verən və hədəf dildəki qarşılıqlı izahını təmin edən linqvistik şərhlər.

Müdafəyə təqdim olunan əsas müddələr:

1. Ernest Heminqueyin üslubu forma və məzmununa görə novatorluqdur;

2. E.Heminqueyin fərdi yazıçı üslubunun özünəməxsusluğu hekayələrinin kompozisiyası, o cümlədən çoxsaylı implikasiya, simvolik obrazların seçimini və onların leksik ifadəsini əhatə edir;

3. yazıçının əsərlərinin sintaksisi, ritm və melodikası, obrazlılığı, işlənmiş üslubi fənd və personaj nitqinin səciyyəyəndirilməsi üçün istifadə olunmuş vasitələrinin tədqiqi və təhlili yolu ilə müəyyənləşdirilir;

4. məxəz mətnin hədəf mətnə adekvatlığının müəyyənləşdirilməsi məxəz və hədəf mətnlərdə işlədilmiş üslubi fənd və ekspressiv vasitələrin fərqli səciyyəindən çıxış edilməklə müəyyənləşdirilir.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya mövzusu çərçivəsində əldə edilmiş əsas elmi nəticələr Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin tərcüməsi kafedrasında, eləcə də həmin universitetin elmi seminarında, dərc olunmuş məqalələrində və elmi konfranslardakı çıxışlarının tezislərində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu və həcmi. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın *Giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti açıqlanır, onun obyektı, predmeti, məqsəd və vəzifələri, istifadə olunmuş tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, approbasiyası və strukturu haqqında məlumat verilir.

Birinci fəslin əvvəlində yaradıcılıq problemi kimi tərcümənin ortaya çıxdığı ilk dövrlərdə tərcümə üslubu probleminin tarixinə qısa bir tənəzzöh edilir. Tərcümədə müəllif üslubunun transformasiyası ideyası öz başlanğıcını antik dövrün Siseron, Aristotel kimi mütəffəkkirlərindən götürür və özünün elmi-nəzərini ifadəsini Taytler, Savori kimi aparıcı tərcüməşünas alimlərin əsərlərində tapır. Müasir tərcüməşünas alimlər belə hesab edirlər ki, mütərcim özünün məxsusi üslubuna malik yazıçı olmalı, məxəz mətn müəllifinin üslubunu, onun əsərində əks olunmuş reallığı təbii şəkildə transformasiya edə bilməlidir. Tərcümədə üslub və, ümumiyyətlə, üslub məsələsi həm tərcümə nəzəriyyəsi, həm də üslubiyyatda öyrənilir, ancaq müəllif üslubunun tərcümədə ifadəsi, əksi, eləcə də üslub anlayışı və üslubi təhlil mütəmadi olaraq araşdırılmaqdadır. Dissertasiyada üslub anlayışına müxtəlif yanaşmalar nəzərdən keçirilir, bunlardan başlıcası isə budur ki, üslub anlayışı həm şifahi, həm də yazılı nitqə şamil edilir. Bir qayda olaraq üslub müəllif üslubu, yazıçı üslubu, müxtəlif tarixi dövrlərin üslubu, eləcə də yazılı mətnlərin müxtəlif növləri ilə bağlı funksional üslublara şamil edilir.

Amerika yazıçısı modernist Ernest Heminqueyin müəllif üslubu onun unikal şəxsi istedadını əks etdirir, yazıçının özünəməxsus şəxsi keyfiyyətləri və zəngin həyat təcrübəsi nəticəsində fərmalaşmışdır, bu üslub müəllifin novatorluğu, o dövrə məxsus inqilablılığı ilə fərqlənir. Heminqey yazıçı kimi yaradıcılığa “In Our Time” (1925) hekayələr toplusu ilə başlamışdır. Bundan sonra “Fiesta” (1926), “A Farewel to Arms” (1929) işıq üzü görmüşdür. Müharibənin çətinlikləri, ağır yaralanması və aldığı mənəvi zədə əsərlərinə öz möhürünü vurmuş, onların ümumi tonallığına təsir etmişdir ki, bunlar da dil vasitələrinin seçilməsində də öz ifadəsini tapmışdır.

Dissertasiyanın “E.Heminqueyin hekayələrinin dilinin üslubi xüsusiyyətləri” adlanan birinci fəslində yazıçının ilk “In Our Time” adlı qısa hekayələr toplusundakı hekayələrdə onun üslubu təhlil edilir. Fəsil hekayələrin obrazlılığı, sintaksisi, təhkiyə növləri və nitq fiqurlarını təhlil edən dörd yarımfəsildən ibarətdir. Fəsil başlanğıcını Aristotel və Siseron kimi antik dövrün mütəfəkkirlərindən götürmüş və öz elmi-nəzəri ifadəsini A.Taytler və T.Savori kimi tərcüməşünas alimlərin tərcümənin üslubu probleminin tarixinə dair qısa bir tənəzzöhlə başlayır.

Müasir tərcüməşünas alimlər belə hesab edirlər ki, mütərcim özü də fərdi tərcüməçi üslubuna malik yazıçı olmalı, məxəz mətn müəllifinin təsvir etdiyi gerçəkliyi hədəf dil vasitəsilə təbii şəkildə əks etdirməyi bacarmalıdır. Tərcümədə üslub və ümumiyyətlə üslub məsələsi həm tərcümə nəzəriyyəsi, həm də üslubiyyatda öyrənilməkdədir, bununla belə, müəllif üslubunun hədəf mətndə əks etdirilməsi, eləcə də üslub anlayışı və üslubi təhlil məsələsi barədə mübahisələr səngimək bilmir. Dissertasiyada üslub anlayışı, yazıçı üslubuna dair müxtəlif yanaşmalar nəzərdən keçirilir, bunlardan ən əsası üslubun həm yazılı, həm də şifahi nitqə şamil edilməsidir, üslub müəllif üslubu, yazıçı üslubu, eləcə də müxtəlif tarixi dövrlərin üslubu, müxtəlif yazılı mətnlərin üslubu kimi də təsnif və tədqiq olunur.

Amerika yazıçısı, modernist Ernest Heminqueyin müəllif üslubu onun nadir yazıçılıq istedadını əks etdirir, bu üslub onun özünəməxsus şəxsi keyfiyyətləri və zəngin həyat təcrübəsinin təsiri altında formalaşmışdır, o özünün novatorluğu, zəmanəsi üçün inqilabi sayılan bir yazı üslubu olmaqla seçilir. E. Heminquey yazıçılıq fəaliyyətinə “In Our Time” (1925) hekayələr toplusu ilə başlamışdır, bundan sonra onun “The Sun Also Rises” (“Fiesta”) (1926), “Əlvida, silah” (“Farewell to Arms”)(1929) kimi əsərləri içiq üzü görmüşdür. Müharibədə iştirakı zamanı yiyələndiyi təcrübə, ağır yaralanması və aldığı mənəvi zədə əsərlərinin ümumi tonallığına öz təsirini göstərmişdir ki, bu da öz ifadəsini dil vasitələrinin seçimində tapmışdır.

E.Heminqueyin müəllif üslubunu təhlil etdikdə belə bir faktdan çıxış etmişik ki, ədəbi dilin üslubu iki komponentdən - forma və məzmandan ibarətdir. Yazıçının üslubu üslubi elementlərin özünəməxsus şəkildə uyğunlaşdırılması və dil vasitələrinin seçilməsindən ibarətdir. Dil materialı və üslubi vasitələrin seçimində müəllifin nəyəyə üstünlük verməsi, sintaktik tamlıq, nitqin ritmi, melodikası, obrazlılığı, hansısa üslubi fəndə üstünlük verilməsi, dil materialının qapılıqlı əlaqəsi və pesonaj nitqindəki dil materialının xarakterindən asılıdır.

E.Heminqueyin qeyri-adi quruluşa malik hekayələri məkan-zaman əlaqələri ilə calaqlanmış, sosial-tarixi kolorit isə ustalıqla çoxsaylı implikasiyalarla ifadə olunmuşdur. Təhkiyədə obyektiv və subyektiv xarakteristikaların özünəməxsus şəkildə uyğunlaşdırılması hekayələrdə açıq deyilənlə açıq deyilməyən, eyham vurulmanın qarşılıqlı təsirinə əsaslanan implikasiyanın böyük rolunu şərtləndirir. Yazıçı özünün bədii ifadə tərzini, manerasını dərhal və birbaşa yox, dolayısı ilə, üstüörtülü şəkildə, implikasiya ilə açıb göstərir. E.Heminqueydə implikasiya həm hekayə boyunca süjet səviyyəsində, həm də insan, heyvan, təbiət hadisələrini təsvir edərkən obrazlı söz və ifadələrdən istifadə etməklə leksik səviyyədə açılır, implikasiyadan bu cür istifadə oucunu müəyyən bir dalğaya kökləyərək konkret emosional əhval-ruhiyyə yaradır. Yazıçı obrazlılıq yaratmaq üçün əsasən mənənin distant realizasiyası, üslubi fəndlər, bədii detallar və simvollardan istifadə edir.

Simvollar elə elementlərdir ki, nəyisə açıq-aydın demək, təsdiqləmək əvəzinə həmin şeyə yalnız eyham vurur. Dissertasiyada leksik vahidlərin simvol kimi işlənməsinə dair çoxlu misallar var, onların içərisində ölüm simvolu olan quş və heyvan (qrif, giena və s.), cəsarət, igidlik simvolu olan (öküz, soyuq silah) kimilərinə geniş yer verilmişdir. Təbiət təsvirinin özü də oxucuda müəyyən əhval-ruhiyyənin yaradılmasına və obrazlılığın gücləndirilməsinə xidmət edir. Məsələn, bitkisiz, bomboş səhra, bataqlıq, yanıb-qaralmış kütüklər, tufan və s. əsərlərin qəhrəmanlarında mənfi emosiyaların üstünlük təşkil etdiyini göstərir: *He felt empty and drained and exhausted from all of it and from them going and his mouth tasted of bile.*¹ Yazıçının burada aydın şəkildə mənfi konnotasiyaya malik və metonimiya kimi işlətdiyi *empty, drained, exhausted, bile* sözləri Heminquey əsərlərinin qəhrəmanlarının hissələrini bundan yaxşı xarakterizə edə bilməz.

Müxtəlif nitq fiqurlarından istifadə etməklə bərabər Heminquey öz obrazlarının realistikliyinə həm də müxtəlif təhkiyə üsul və formalarından istifadə etməklə nail olur, bununla da personajlarının xarakterinə bir rəngarənglik əlavə edir. Bununla belə onun erkən hekayələrinin sintaksisi struktur müxtəlifliyi, cümlələrin uzunluğu ilə seçilir, buna görə də inamla demək olar ki, yazıçının hekayələrinin sintaktik strukturu onun çox dəqiqliklə cilalanmış bir yazı manerasının məhsulu olduğunu göstərir. Cümlələr xətti bir prinsip əsasında qurulur, sonradan gələn hər bir fraza

¹ Hemingway Ernest. For Whom the Bell Tolls. M.: Progress, 1981, p. 496.

özündən əvvəlkinə qoşularaq vahid bir sintaktik struktur əmələ gətirir, dinamizm və hərəkətin illuziyasını yaradır:

*Everybody was drunk. The whole battery was drunk going along the road in the dark. We were going to the Champagne. The lieutenant kept riding his horse out in the fields...*¹

Tablesiz mürəkkəb cümlələrin sayı müəllifin işlətdiyi tabeli mürəkkəb cümlələrdən, demək olar ki, iki dəfədən çoxdur. Heminqueyin erkən hekayələrindəki cümlələrin tərkibində ya budaq cümlələri, ya da ara söz, fraza, cümlələr var, bunlar fraza daxilində öz atributiv funksiyalarını yerinə yetirərək cümlənin çəkisini, semantik yükünü artırır: *The old men and women, soaked through, walked along keeping the cattle moving.*² Cümlənin ortasına yerləşdirilmiş fraza (*soaked through*) obyekt haqqında əlavə məlumat verir, predikatla subyektin arasına girərək nitq axınında mənə ilə intonasıyanın sonunu bir birindən uzaqlaşdırır.

E.Heminqueyin işlətdiyi cümlələrinin struktur rəngarəngliyi və özünəməxsusluğu təbii şəkildə onun hekayələrinin kompozisiya və arxitektonikasına, abzas və sintaktik tamlıqların strukturuna və xarakterinə təsir göstərir. Yazıçının hekayələrində abzasların uzunluğu, strukturu və qarşılıqlı əlaqəsi ümumən müəllif ideyasının bir hissəsini təşkil edir. Cümlələrin və abzasların ardıcılığında müəyyən dolaşılıqla yazıçı abzasın birinci cümləsində, əsasən başlanğıcda hadisələrin yerini və zamanını göstərir, qəhrəmanın adını və müvafiq şəxs əvəzliyini abzasın əvvəlində təkrarlayır. Bu da bir abzasdan digərinə keçid zamanı abzaslararası semantik əlaqənin zəifləməsinə, güclə sezilməsinə səbəb olur.

“In Our Time“ hekayələr toplusundakı abzasların növlərinə statistik baxımdan nəzər saldıqda məlum olur ki, oradakı abzasların əksəriyyəti təhkiyyə növlü monoloqlardan ibarətdir, burada təhkiyyə ya birinci, ya da üçüncü şəxsin dilindən eşidilir. E.Heminqueyin hekayələrinin sintaktik xüsusiyyətlərindən danışarkən yazıçının üslubi fənd kimi kulminasiyadan istifadə etməsini də vurğulamaq məqsədəuyğundur. Bununla yazıçı ardarda gələn fraza və cümlələrdə emosional gərginliyi artırır, hadisələr inkişaf etdikcə onlardakı faciə, dramatism güclənir, bunun kulminasiyası isə aşağıdakı miniatürdəki epizod ola bilər:

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 65.

² Həmin mənbə, s. 71.

*We were in a garden at Mons. He had so much equipment on and looked surprised and fell down into the garden. Then three more came over further down the wall. We shot them. They all came just like that.*¹

E.Heminquey üslubunun özünəməxsusluğu ifadə tərzinin seçimində də özünü göstərir, belə ki, yazıçı tez-tez qəhrəmanın daxili monoloqundan istifadə edir, bu zaman təhkiyyəçi vasitəsiz nitq formasında personajların mükəlliməsindəki cümlənin (abzasın) qrafik, yaxud intonasiya strukturunda heç bir dəyişiklik etmədən nitqə müdaxilə edir. Bu cür təhkiyyə yazıçı nitqi ilə hekayə qəhrəmanlarının nitqlərinin müxtəlif formalarda qatışığı baş verir, buraya qəhrəmanın şüur axını adlanan daxili monoloqu da daxildir. Personaj nitqi üçün dil vasitələrinin seçilməsi iki amillə - personajların sosial mənsubiyyəti və ünsiyyətin baş verdiyi situasiyanın tipi ilə müəyyən olunur. Yazıçının qəhrəmanlarının dialoji nitqlərini təhlil etdikdə onların kommunikativ funksiyası, ayrı-ayrı söz, fraza və abzasların xüsusi məna dolğunluğuna malik olduğu məlum olur, bu zaman yazıçı bilərəkdən personajların nitqində ədəbi dil normalarını pozur, bəzən yazıçı nitqi ilə təhkiyyəçinin nitqi arasındakı fərq silinmiş olur.

Bir çox tənqidçilərin fikrincə, dialoq E. Heminquey üslubunun ən güclü elementidir. Əsərlərindəki dialoqların ifadə gücü onun danışıq dilinin ən incə nyuanslarını tutmaq üçün malik olduğu təbii qabiliyyətinin nəticəsidir, çünki dialoq şifahi danışıq dilinin analoqudur, onun bütün xarakterik əlamətlərinə malikdir. Yazıçının dialoqlarının strukturunda təhkiyyə zamanı müstəqim şəkildə müzakirə mövzusu ilə əlaqəsi olmayan qısa frazalarla elliptik cümlələr tez-tez bir-birini əvəz edir. Sonra isə müsahiblərin hər biri həmsöhbətinin işlətdiyi açar söz, yaxud frazadan yapışır, onu azacıq dəyişərək, yaxud özündən oraya nəsə əlavə edərək onu remarka şəklində işlədir:

The wind was blowing straight down the lake...

'She's blowing,' Nick said.

'She'll blow like that for three days,' Bill said...²

Alliterasiya, onomatopiya, bədii müqayisə tez-tez dəyişən xüsusi bir təhkiyyə ritmi ilə, eləcə də *crooks*, *wops*, *bumped them* kimi slenq söz və ifadələri, qəhrəmanların qrammatik cəhətdən yanlış nitqi (*You oughtn't to*

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 77.

² Həmin mənbə, s. 85.

have done it, He couldn't hardly lift his arm) ilə birlikdə E.Heminquey əsərlərindəki dialoji nitqə bir özəllik və parlaqlıq verir.

E.Heminqueyin yaradıcılığının ikinci dövrü yazıçının ideya-estetik mövqeyində baş verən dərin dəyişikliklərlə bağlıdır, yaradıcılığının bu dövrü onun üslubunun həddindən artıq attributivliyi ilə səciyyələnir, bu da onun təhkiyyəsinə aydın şəkildə sezilən emosional, subyektiv-qiyətləndirici bir çalar əlavə edir. Bu dövrün üslubu daha çox eksplisit ifadə tərzii ilə yadda qalır. Birinci yox, digər şəxslərin dilindən vasitəsiz nitqdən daha çox istifadə mənənin distant realizasiyasında xüsusi çəkisinin azalması ilə kompensasiya olunur, təsvirin həqiqiliyi və obyektivliyi yazıçı səsinin təhkiyyədən təcridi, müəllif mövqeyindən imtina yolu ilə əldə edilir.

E.Heminquey yaradıcılığı müxtəlif üslub və ifadə tərzii, yazıçıya məxsus mövqe və nöqteyi-nəzər, personaj nitqinin səciyyələndirilməsi üçün leksik vasitələrin seçilməsi ilə xarakterizə olunur. Məsələn, "In Our Time" erkən hekayələr toplusunda yazıçı danışmaq dilinə məxsus leksika ilə yanaşı dialektizmlərdən, barbarizmlərdən, çoxlu idiom və frazeologizmlərdən, okkazonal leksikadan istifadə edir, özünün neologizmlərini və idiomatik qovuşuqlarını yaradır. Məsələn, *former British* Heminqueyin dilində *exBritish*, *giving in* isə *ingivings*-ə çevirilir, eləcə də *uppatched*, *upbreak* və sair sözlər meydana gəlir. Təhkiyyəyə orijinallıq, yeni çalar əlavə etmək üçün müəllif elliptik və qrammatik cəhətdən düzgün olmayan konstruksiyalarla yanaşı, yunan, italyan, fransız, ispan dillərindən *mon vieux*, *Senta*, *cuadrilla*, *puntillo*, *barrera*, *cogida* və sair sözləri dialoji nitqə daxil edir. Əcnəbi mənşəli sözlərdən istifadə onunla izah olunur ki, hekayələrin çoxundakı hadisələr yazıçının vətəninə uzaqlarda baş verir. Bu əcnəbi sözlərin əksəriyyəti arxaik formadadır, klişeləşmiş ifadələrin kalkasıdır, bu cür sözlər tez-tez ingilis dilində təkərlənir, yəni hər iki variant işlənir.

Müəyyən strukturlarda işlənən və müəyyən fasilələrlə rast gəlinən üslubi elementlər E. Heminqueyin hekayələrində sistemli xarakter daşıyır və bu da yazıçının üslubunu səciyyələndirir. Situasiyadakı dinamizmi gücləndirmək məqsədi ilə yazıçı onomatopiya və alliterasiya kimi üslubi fəndlərdən istifadə edir: *they all stepped back on the scaffolding back of the drop, ..., built of oak and steel and swung...*, *Sam Cardinella was left sitting there strapped tight...The priest skipped back onto the scaffolding just before the drop fell.*¹

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 171.

Yazıçının hekayələrini təhlil etdikdə məlum olur ki, onlarda əksini tapmış leksik üslubi fəndlərin əksəriyyətini obrazlılıq yaradan, məsələn, mübaliğə (*no end and no beginning*), oksimoron (*you're damned right*), bənzətmə xatirinə müqayisə (*he swung back firmly like an oak*), əvəzlik (*he drank off his glass*) və s. və i.ə. təşkil edir. Birinci fəslin sonunda Ernest Heminqvey üslubunun xarakterik cəhətləri, yaradıcılığının erkən mərhələsinə xas olan üslub unikalığı, yazı manerasındakı özünəməxsusluq haqqında müəyyən nəticəyə gəlməyə imkan verir. Yazıçının yaradıcılığının ikinci mərhələsində onun hekayələrinin məzmunu, eləcə də ifadə tərzində, obrazlı ifadələrin spesifik şəkildə işlənməsində ciddi və əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Dissertasiyanın ikinci fəslində yazıçının yaradıcılığının birinci və ikinci dövrünə məxsus hekayələrində işlənmiş üslubi nişanəli bütün elementlərin rus dilinə adekvat tərcüməsi məsələsi nəzərdən keçirilir.

Dissertasiyanın "E.Heminqvey hekayələrinin rus dilinə tərcümələrində adekvatlıq" adlanan ikinci fəslə bu hekayələrdə aşkarlanmış məcazlar sisteminin rus dilinə tərcümələrdə adekvatlığı məsələsi tədqiq olunmuşdur. Fəsil səkkiz yarımfəsildən ibarətdir, bunlarda hekayələrdə işlənmiş metafora, metonimiya, bənzətmə (simile), epitet, şəxsləndirmə, oksimoron, antiteza və fonetik üslubi fəndlərin rus dilinə necə, hansı yollarda tərcümə edilməsindən danışılır. Sonuncu yarım fəsildə realilər, qeyri-standart leksika və sintaksis kimi dil faktları, leksik vahidlər və sintaktik strukturların bəzək-düzək verilməklə, yaxud neytrallaşdırmaq yolu ilə tərcüməsindən bəhs edilir.

Fəsil *adekvatlıq* və *ekvivalentlik* anlayışlarının mahiyyətinin müəyyənləşdirilməsi ilə başlayır. Belə bir fakt vurğulanır ki, tərcümədə orijinalın mütləq ekvivalentliyinə nail olmaq qeyri-mümkündür, etiraf etmək lazımdır ki, bütün tərcümələrdə itkilərin olması qaçılmaz və labüddür, buna görə də mütərcimin vəzifəsi tərcümədə mümkün qədər ekvivalentliyə daha çox nail olmaq və itkilərin sayını minimuma endirməkdir. A. V. Fedorovun fikrincə, adekvat tərcümə məxəz mətnin funksiyası və oradakı dil vasitələrinin hədəf dildə tamamilə üst-üstə düşməsi, ifadəsini tapmasıdır.¹ Məxəz mətnin adekvat transformasiyası tərcümə normativlərinin tam və bütün səviyyələrdə yerinə yetirilməsi şərtilə mümkündür. Ekvivalent tərcümədə məxəz mətnin bütün elementləri, bütün səviyyələri adekvat şəkildə, heç bir itkiyə yol verilmədən, başlıcası isə həm məzmun, həm də obrazlılığın hədəf mətnində öz əksini tapmalıdır.

¹ Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: Высшая школа, 1968, с. 150.

E.Heminquey əsərlərinin rus dilinə tərcüməsi zamanı məxəz mətnin obrazlılığını təmin edən bəzi elementlərin transformasiyasını nəzərdən keçirməkdə məqsədimiz məxəz mətndəki müəyyən elementlərin transformasiya prosesində itkisi və hədəf mətnə obrazlılığın artması hallarını aşkarlamaq olmuşdur. Məxəz və hədəf mətnlərin müqayisəli təhlili sintaksisdə semantik-struktur fərqlərin üzə çıxarılmasından başlanmışdır və belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, tərcümədəki sintaktik strukturların sadələşdirilməsi və mürəkkəbləşdirilməsi ilə bərabər mütərcimlər cümlələrin birləşdirilməsi və sadələşdirilməsinə də yol vermişlər. Hekayələrdəki metaforaların çoxu ənənəvi, köhnəlmiş, daşlaşmış, yaxud tərəvətini itirmiş metaforalardır, ingilis və rus dillərində cümlənin aktual üzvlənməsinin müxtəlifliyi səbəbindən məxəz və hədəf mətnlərdəki abzas və sintaktik tamlıqların sərhədi heç də həmişə üst-üstə düşmür.

E.Heminqueyin hekayələrində təkrar mühüm üslubiaradıcı element kimi çıxış edir. Hekayələrdəki təkrarlar müxtəlif və rəngarəng səciyyəlidir, bəziləri sadə leksik təkrarlardır, cümlədə konkret bir yeri yoxdur. Təkrarların əksəriyyəti anafora, epifora, yaxud çərçivə təkrardan ibarətdir. Onlarda açar sözlər, oxşar qrammatik struktur, yaxud eyni nitq hissəsinə aid sözlər, eyni bağlayıcılardan anafora kimi istifadə etməklə yaradılmış budaq cümlələr və s. rast gəlinir.

Hadisələrin təsviri zamanı E.Heminqueyin çox önəm verdiyi təkrar növlərindən biri paralel konstruksiyalardır. Onlardan istifadə etməklə yazıçı tabeli mürəkkəb cümlələrin işləndiyi mürəkkəb sintaktik konstruksiyalardan yayınır, sadə və tabesiz mürəkkəb cümlə tiplərinə üstünlük verir. Budaq cümlələrin əvvəlində anaforik şəkildə təkrar olunan fraza cümləni ritorik konstruksiyaya çevirir. Bəzən açar söz və ya frazanın təkrarına müəyyən qədər dəyişikliyə uğramış halda rast gəlinir, bu da onun işləndiyi əhatədə mənanın müəyyən qədər dəyişməsinə səbəb olur. Belə dialoqlarda təkrar olunan frazalar cümlələr arasında əlaqə yaradır, deyilənləri tematik və struktur baxımdan dövrələyir, çərçivəyə salır. Ancaq bəzi cümlələrdə adi təkrar abzasdakı implikasiyanı məntiqi və emosional cəhətdən gücləndirir:

Everybody was drunk. The whole battery was drunk going along the road in the dark. We were going to the Champagne... I'm drunk, I tell you, mon vieux. Oh, I am so soused.¹ Все были пьяны. Пьяна была вся батарея, в темноте двигавшаяся по дороге. Мы двигались по

¹ Hemingway Ernest. The Complete Short Stories of Ernest Hemingway. Finca Vigia Edition, 2003, p. 65.

*направлению к Шампани...Я пьян топ vieux, я здорово пьян. Ох! Ну и накачался же я.*¹

Bu parçada leksik cəhətdən neytral olan *drunk* sözünün təkrarından başqa danışıq slenqi *soused* sözünün sinonimik təkrarından da istifadə olunmuşdur, bu da rus dilinə slenq leksemi *накачался* ilə adekvat şəkildə tərcümə edilmişdir. Müxtəlif səviyyəli təkrarlar məxəz mətnin ritmik xüsusiyyətlərinə uyğun bir ritmikliyin hədəf mətndə yaradılmasına imkan verir. Bir qədər intizamsız şəkildə və ardıcılıqla təkrarlanan sözlərin də nitqdə müəyyən bir ritmiklik yarada, emfazanın gücləndirilməsi və bəzi sözlərin ifadələrin semantikasını dəyişə bilər. Tematik və açar sözlərin leksik təkrarı mətnin məzmununu semantikasını dəyişir və zənginləşdirir, mətnin bədii tərtibatını formalaşdırmağa, əsərdə ideya-tematik obrazlılıq yaratmağa imkan verir. Bütün bunlar nəinki müəllifin ideyasını nəzərə çatdırır, həm də məxəz mətnə emosional-ekspressiv kolorit yaradır.

Bədii mətnə ekspressivliyə nail olmağın ən mühüm vasitələrindən biri metaforadan istifadə edilməsidir. Yazıçı tərəfindən söz, ifadə və məcazlardan özünəməxsus bir tərzdə istifadə olunması həmişə mütərcimlər üçün problem yaratmışdır. Bunu da etiraf etmək lazımdır ki, yazıcının hekayələrindəki metaforaların çoxu ənənəvi, daşlaşmış, tərəvətini itirmişdir, lakin buna baxmayaraq onların çoxu müəllifin poetik təxəyyülünün məhsulu olub, dildən qeyri-adi tərzdə, özünəməxsus bir şəkildə istifadənin nəticəsidir, onlar nitqin bəzəyi, nitq fiqurlarından daha üstün vasitədir.

Mətnə müəyyən obrazlılıq yaradan metaforaların mahiyyətinə varmadan bədii əsərin tərcüməsini tədqiq etmək mümkün deyil; bu prosessdə tərcümənin orijinala adekvatlıq dərəcəsini, orijinaldan yayınma və təhrif hallarını, bunların tərcümənin ayrı-ayrı hissələri və bütövlükdə mətnin konsepsiyasına təsirini müəyyən etmək lazımdır. Məxəz mətnin rus dilindəki hədəf mətnlə tutuşdurarkən Piter Nyumarkın “Approaches to Translation” əsərində metafora anlayışına verdiyi tərifi diqqət yetirmək məqsəduyğundur: “Metaforanın başlıca məqsədi hadisə, yaxud keyfiyyətin mahiyyətini hərtərəfli, dəqiq və daha kompleks şəkildə, nə qədər mümkünsə, sözlərin hərfi mənasını belə dəqiqliklə təsvir etməkdir”.² E.Heminqueyin erkən hekayələri “The Short Happy Life of Francis Macomber” və “The Snows of Kilimanjaro” sonda işlənmiş metaforaları

¹ Хемингуэй Э. В наше время. Сборник рассказов. с. 4.

² Newmark Peter. Approaches to Translation. Prentice Hall, 1988, p. 84.

təhlil etdikdə və onları M.Loriye və N.Voljınanın¹ rus dilinə tərcümələri ilə müqayisə etdikdə aşağıdakılar məlum oldu: həmin metaforaların az bir hissəsi, təxminən üçdə-biri ənənəvi metaforalar, qalanları isə orijinal, müəllifin özü tərəfindən yaradılmış metaforalardır. Bütün bu deyilən metaforalar tərcümədə məxəz mətndəki metaforaların uyğun variantlarıdır, ancaq onlardan bəziləri transformasiya olunarkən mənalari da şərh olunmuşdur:

The mud castles ants had built - высокие муравейники.

You didn't go to pieces. - как раскисает большинство из них.

Mütərcimlər məxəz mətndəki bəzi metaforaların obrazlılığını rus dili üçün standart olan metaforalar vasitəsilə transformasiya edə bilməzlər, məsələn: *He could work the fat off his soul.* - ему удастся согнать жир с души.

Bəzi metaforaların tərcüməsində məxəz mətndəki obraz tərcümə transformasiyası (qrammatik əvəzətmə) vasitəsilə hədəf mətndəki obraza köçürülmüşdür: *the worst sufferers* – всех хуже приходится; *being really a credit to the community* – общество может им гордиться; *ice cold* – ледяная; *they're usually the worst sufferers in these little affairs.* - Им, пожалуй, всех хуже приходится при этих маленьких семейных событиях.

Metaforaların tərcüməsində leksik transformasiyadan da istifadə edilmişdir və bu zaman hekayələrdəki original obrazlılıq tərcümədə saxlanıla bilinmişdir; *in a smother of snow.* – в туче снега; *the rolling high ground.* – над волнистой долиной.

Erkən hekayələrdə elə hallara da rast gəlinir ki, onlarda eyni cümlədə mürəkkəb və geniş birləşmələr şəklində metafora, metanomiya və mürəkkəb qrammatik strukturlara malik epitetlər bir-biri ilə çulğalaşmış şəkildə işlənmişdir. Belə cümlələrin tərcüməsində mütərcimlər transformasiyanın əvəzətmə, yerdəyişmə, artırma, əskiltmə kimi növlərindən eyni vaxtda istifadə etmişlər və belə hallarda məxəz mətndəki obrazlılıqla heç bir xələl gəlməmiş və o, adekvat şəkildə hədəf mətnə öz əksini tapmışdır:

And he swooped down, hissing in the crystalline powder snow and seeming to float up and drop down as he went up and down the billowing khuds. – и он ухнул вниз, окутанный свистящей снежной пылью, взлетая и падая, вверх, вниз по волнистому склону.

¹ Хемингуэй Э. Повесть и рассказы. Баку: Маариф, 1989, 319 с.

Metonomiyanın tərcüməsi də obrtazklılığın tərcümədə gətürülməsi prinsiplərinə əsaslanı bilər. Bundan çıxış edərək demək olar ki, metonimiya həmişə iki predmet, hadisə, əlamət, yaxud hərəkətin bağlılığı, əlaqəsi baş verir, burdan belə bir nəticə çıxır ki, tərcümə də belə bağlılığı, əlaqəni özündə əks etdirməlidir. Ancaq çox vaxt elə hallara da rast gəlinir ki, tərcümədə bunu etmək, yəni əlamətin, keyfiyyətin bir predmetdən digərinə keçidi heç də həmişə mümkün olmur, belə hallarda tərcümədə nivelləşdirmə, başqa sözlə deyilsə, metonimiyanın neytrallaşması baş verir, yəni metonimiyanın mənası təsviri yolla tərcümədə öz əksini tapır, məsələn: *No pleasure in anything if you mouth it up too much.* - Когда много говоришь о чем-нибудь, всякое удовольствие пропадает.

Tərcümədə metonimik məcazlaşma hallarını təhlil etdikdə belə nəticəyə gəlik ki, mütərcimlər bunun üçün korrelyatlar, ekvivalentlər, bəzən məna şəhri, üslubi müqayisə ilə müşayiət olunsada, azı orijinaldakına yaxın qarşılıqlar tapmağa nail olmuşlar. Metonimiyaların tərcüməsində yüksək ekvivalentlik dərəcəsinin saxlanılmasına baxmayaraq, mütərcimlər itkilərdən də yayına bilməmişlər, məsələn, onlar vaxtaşırı olaraq metonimik ifadələri müxtəlif tərcümə transformasiyaları və təsviri tərcümə ilə çevirmişlər, məsələn: *A big trout broke the surface of the water...another trout broke the water.* - спина форели показалось из воды...плеснула еще одна форель.

Əsərdə obrazlılıq yaradan digər nitq fiqurlarından biri də bədii müqayisədir, onun üç komponentinin (müqayisə üçün götürülmüş predmet, keyfiyyət, və s. müqayisə olunan və onların hər ikisi üçün müştərək olan cəhət) tərcümədə öz adekvat əksini tapıb-tapmaması təhlil edilmişdir. Elə nümunələrə rast gəlinir ki, tərcümədə hər üç komponent ekvivalent yolu ilə öz əksini tapmışdır, məsələn: *I bolted like a rabbit.* - Я удрал, как заяц. Bir sıra hallarda mütərcimlər bədii müqayisəyə öz əlavələrini edirlər, məsələn: *You dropped down like a bird* - падаешь камнем вниз, точно птица.

Tərcümədə digər qrammatik və leksik, eləcə də digər üslubi fəndlər, məsələn, emosional-ekspressiv mənanın aktuallaşdığı epitetlərin tərcüməsi zamanı müxtəlif kateqoriyaların bir-birini əvəz etməsindən yayınmaq mümkün deyil. Bununla əlaqədar deyə bilərik ki, tərcümə mətninin adekvat dərki daha çox epitetlərin semantikasi və emosional yükü, E.Heminquey hekayələrində yazıçının üslubuna xas olan poetik forma və məzmun

vəhdətinin dolğun və düzgün şəkildə tərcümədə öz əksini tapmasından asılıdır.

Yazıçının hekayələrində işlənmiş çoxsaylı epitetlərin adekvat tərcüməsi peşəkar mütərcimlər üçün o qədər də böyük çətinlik yaratmamışdır. Bu epitetlərin içərisində rus dilində analoqu olmayan invertidləşmiş epitetlərin tərcüməsi xüsusi maraq doğurur, məsələn: *a hell of a fine lion*. - замечательный лев.

Yuxarıda sadalanan çoxsaylı məcazlarla yanaşı şəxsləndirmə: *My Swift and my Armour* - вот мое оружие, и с ними я был в седле, oksimoron: *Damned good thing* - Хорошее дело, черт возьми! Antiteza: *It felt warm in the sharp chill of the water* - В резком холоде утра вода казалась теплой.

Leksik üslubi fəndlərdə oluğu kimi onomatopiya və alliterasiya kimi fonetik üslubi fəndlərin tərcüməsində də mütərcimlər bir çox hallarda məxəz mətndə olmayan əlavə bəzək-düzəyə yol vermişlər ki, bu da hədəf mətndə obrazlılığın artmasına gətirib çıxartmışdır. Üslubi çalarlı elementlər neytrallaşdırıldıqda oxucuya adekvat emosional təsir kompensasiya yolu ilə əldə edilir. Ancaq heç də bütün hallarda mütərcimlər itkilərdən yayınmağa nail ola bilməmişlər.

Dissertasiyanın ikinci fəslində personajların nitqi, o cümlədən slenq və danışıq dili ifadələri də təhlil olunmuşdur: *Oh, I am so soused*. - Ох! Ну и накачался же я! standart struktur ifadələrlə tərcümə olunan qrammatik baxımdan qeyri-normativ nitq: *He couldn't hardly lift his arm*. - Он едва двигал рукой, sinkoplaşdırılmış söz formaları: *They're crooks, ain't they?* - Ворье они или не ворье?, elliptik cümlələr: *Wouldn't give them up* - Ни за что не отдавали, qeyri-standard, həddindən artıq aşağı səviyyəli danışıq dili: *Cheap at the price* - Он еще дешево отделался : inversiya: *Nothing you could do about it* - Мы ничего не могли делать və sair və ilaxır.

Hekayələrdəki realilər əsasən İspaniyada öküz döyüşü ilə bağlı predmet və ənənələri bildirən leksik vahidlərdən ibarətdir. Məxəz mətndə realilərin mənası izah olunmur, çox vaxt onlar transliterasiya yolu ilə verilmiş, sonra isə kitabın sonunda belə sözlərlə, məsələn, *куадрилья* - общее название для всех подручных матадора: пикадоров, бандерильеро и пунтильера; *пунтильо* – кинжал, которым приканчивают быка, *barrera* isə барьер на арене боя быков kimi şərhlərlə təmin edilmişdir. Bütün bunlarla yanaşı bir çox realilər ekvivalet və ya analoq youlu ilə verilmişdir, çünki *matador*, *pikador*, *torero* kimi reali bildirən sözlərin şərhə ehtiyacı yoxdur. Tərcümələrdə elə realilərə də

rast gəlinir ki, ümumiyyətlə tərcümə olunmamışlar, məsələn, *muleta* sözünün mənası ancaq kontekstdə aydın olur.

Dissertasiya E.Heminqueyin erkən hekayələrinin üslubi özünəməxsusluğu və onların rus dilinə adekvat tərcüməsindən bəhs edən hər iki fəsil üzrə nəticə ilə sonunclanır. İkinci fəsldəki əsas nəticə bundan ibarətdir ki, obyektiv xarakter daşıyan bəzi itkilərə, bunun da nəticəsində bir sıra bəzək-düzək, neytrallaşdırma hallarına baxmayaraq rus mütərcimləri yazıcının hekayələrinin bütün xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla tərcümədə yüksək dərəcədə adekvatlığa nail olmuşlar.

Dissertasiyanın mövzusu ilə bağlı müəllifin aşağıdakı məqalə və tezisləri çap olunmuşdur:

1. Ernest Hemingway and His Work «In Our Time» // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2010, № 3, s. 230-243

2. Символизм в рассказах Эрнеста Хемингуэя // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 186-196

3. Противоречивость авторской природы Эрнеста Хемингуэя и её выражение в поступках и речи героев его произведений // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2012, № 1, s. 118-124

4. Особенности диалогической речи персонажей рассказов Эрнеста Хемингуэя и их перевод на русский язык / XVII Respublika elmi konfransı. Bakı: Memarlıq və inşaat universiteti, 2012, s. 21-22

5. The Complex Imagery of Hemingway's works and their Reflection in Russian Translations / Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri Beynəlxalq elmi konfransı. Beynəlxalq elmi konfransı. Bakı: ADU, 2012, s. 192-194

6. Синтаксис Хемингуэя и его трансформация на русский язык // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2013, № 2, s. 77-82

7. Разнообразие стилистических повторов в прозе Эрнеста Хемингуэя и адекватность их передачи на русский язык // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2013, № 3, s. 98-106

8. Основные проблемы адекватной передачи художественного произведения / Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Respublika elmi-praktik konfransı. Bakı: ADU, 2013, s. 178-180

9. Проблема адекватной передачи метафоры Эрнеста Хемингуэя в русских переводах // Молодой ученый. Казань, 2014, № 4, с. 1220-1224

10. Teaching Translation of Figures of Speech / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi-praktik konfrans, Bakı: ADU, 2014, s. 60-62

11. Трансформация стилистических приемов прозы Эрнеста Хемингуэя при их переводе на русский язык // Научный аспект. Самара, 2014, № 2, с. 65-72

12. Новаторский стиль Эрнеста Хемингуэя // Научный аспект. Самара, 2014, № 2, с. 73-75

13. Реалии в произведениях Э.Хемингуэя и их перевод на русский язык / “XXI əsr mədəni paradiqması multimədəni aspektdə”. Respublika elmi-praktik konfrans. Bakı: ADU, 2014, s. 27-28

14. Адекватность перевода безэквивалентной лексики произведений Эрнеста Хемингуэя // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2015, № 1, s. 115-120

15. Перевод олицетворений в процессе обучения художественному переводу / Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. Respublika elmi-praktik konfrans. Bakı: ADU, 2015, s. 341-344.

STYLISTIC PECULIARITIES OF ERNEST HEMINGWAY'S
SHORT STORIES AND THE PROBLEM OF THEIR ADEQUACY
IN RUSSIAN TRANSLATIONS

Summary

In modern world of globalization the significance of translation is increasingly growing. Translation of works of fiction plays a great role in intercultural communication, enriching mutual knowledge of the nations about each other. Nevertheless, typological differences between the original language and the language of translation cause certain difficulties for translation of prose which can lead to translation losses.

The dissertation deals with the problem of adequacy of the original stories written by the outstanding American modernist writer Ernest Hemingway to their translation into Russian. The short history of the notion of style in literature and translation style, as well as the definition of the notion of equivalency and adequacy are also provided in the dissertation.

The first chapter specifies the idiosyncratic stylistic features of Ernest Hemingway's stories. The analysis concerns such stylistic aspects as composition of the stories, syntax, symbolism, special choice of lexical units, and preferential use of figures of speech. The fact that E. Hemingway's style was an innovative for his time is explained by short, abrupt syntax, use of phonetic stylistic devices, such as onomatopoeia and alliteration and the peculiar resort to lexical units, special structure of dialogic speech.

The second chapter contains the comparative analysis of E. Hemingway's original stories and their translation into Russian. Among the compared levels the syntactical level should be mentioned, namely, the paragraph and the supra-phrasal unit, the borders of which do not always coincide in the source and the target languages. Such figures of speech as metaphor, metonymy, epithet, simile, antonomasia, antithesis and some others were compared and analyzed.

The conclusion draws out the outcomes of the research emphasizing the high level of adequacy of the translation into Russian with slight losses due to some neutralization and ornamentation of some original elements of the stories.

Çapa imzalanıb: 15.09.2016
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

